

Körkérdés

az EU-csatlakozásról és a gazdaságpolitikai mozgástérről – III. rész

Magyarország EU-csatlakozására – mai ismereteink szerint – kedvezőtlen nemzetközi és hazai makrogazdasági feltételek között kerül sor. Az egyik oldalon az EU-tagországok lassú növekedése, a legnagyobb országok államháztartási feszültségei, a másik oldalon a magyar gazdaság egyensúlyi problémái befolyásolják a következő évek hazai gazdaságpolitikájának mozgásterét.

Idei körkérdésünk arról sorakoztat fel véleményeket, hogy ebben a viszonylag szűk mozgástérben a magyar gazdaságpolitika előtt milyen feladatok állnak rövid távon a belső egyensúly helyreállítására, a növekedés és külfölditöke-bevonás ösztönzésére, középtávon az EMU-tagság feltételeinek teljesítésére? Hogyan rangsorolhatók e célok, hogyan teremthető összhang közöttük?

Bartha Attila

a Kopint–Datorg tudományos főmunkatársa

2004 elején az EU-csatlakozás már nem a távoli jövőbe vetített álom, hanem néhány hónapon belül beteljesülő realitás. Miközben a magyar társadalom és a gazdasági szereplők évek óta szinte kivételes egyöntetűséggel várták ezt a pillanatot, az utóbbi időben inkább enyhe keserűséggel vegyes neheztelés érzékelhető. Kétségtelen: önmagában a csatlakozás nem hoz katarzist. Annál is kevésbé, mivel gazdasági értelemben a felzárkózás folyamata mintha éppen a csatlakozás előtti évben torpant volna meg. Legalábbis a nemzetközi intézmények és pénzpiaci szereplők ítélete tükrében ez a látszat.

Valójában egy három éven át tartó gazdaságpolitikai elkanyarodás késleltetett negatív hatásaival szembesülünk – éppen a csatlakozás időszakában. Mivel csatlakozásunk többéves, fokozatos közeledés formájában valósul(t) meg, az EU-tagság nem okoz gazdasági sokkot – sem negatív, sem pozitív értelemben. Reálgazdasági folyamatainkra a csatlakozás bekövetkezésének hatása ma már marginális, miközben elmaradásának vagy a bizonytalan jövőbe történő kitolódásának negatív hatásai egyértelműen jelentkeznek. A gazdaságpolitika mozgásterét ugyanakkor az EU-tagság nyilvánvalóan behatárolja. Ezt azonban nem lenne szerencsés valamiféle – a növekedési impulzusokat gúzsba kötő – kényszerubbonynak tekinteni; a kényszerűség itt nem más, mint – adott esetben szankciókkal is alátámasztott – elváráshalmaz a stabilitásra és a kooperációra épülő gazdaságpolitikai kultúra megteremtésére. Márpedig erre önerőből nem feltétlenül volnánk képesek, legalábbis az elmúlt évek szomorú tapasztalata ezt sugallja.

A magyar gazdaságpolitika formálásának makrogazdasági környezete ma lényegesen kedvezőtlenebb, mint 2000–2003 első fele között volt. Ez azonban nem az EU-csatlakozás, hanem sokkal inkább a korábbi súlyos gazdaságpolitikai hibák, kisebb részben pedig a nemzetközi konjunkturális helyzet elhúzódó lanyhaságának következménye. A politikai választások motiválta ciklikusság szélsőséges magyar mintája az unióban már nem lesz tartható; nem lesznek egyik évről a másikra 10 százalékos reálbér-emelkedések, sem a gazdasági teherbíró képességünket sokszorosán meghaladó nagyvonalú támogatások (sokszor nagyon is vitatható célokra, valamely közintézmény vagy vezetője személyes presztízsét javítandó). De kevésbé kell szoronganunk majd attól, hogy amit az állam „adott” – pontosabban újra elosztott a lakosságtól és a vállalatoktól beszedett adókból –, azt hogyan, mikor és kiktől veszi vissza. Az EU-tagság viszonylagos stabilitást és kiszámíthatóságot hoz az emberek és a gazdasági szereplők életébe. Nem oldja meg azonban komoly hosszú távú strukturális gondjainkat, és rövid távon sem úszhatjuk meg törekeny makrogazdasági egyensúlyi helyzetünk rendbetételét.

A szinte minden metszetben (külső egyensúlyi mutatók, államháztartás, lakosság nettó megtakarítói pozíciója) tapasztalható makrogazdasági egyensúlyhiány lefaragása nem azért indokolt elsősorban, mert az EU-csatlakozással „EMU-t is mondtunk”, azaz kötelezettséget vállaltunk a Gazdasági és Monetáris Unióba történő lehetséges legkorábbi belépésre. Magunktól is ezt kellene tennünk, máskülönben a növekedés időről időre beleütközik az egyensúlyi korlátba, ami állandósíthatja az instabilitást és a túlzottan erős gazdasági ciklikusságot (esetenként hozzáadódna ehhez a politikai ciklikusság is). A maastrichti kritériumok teljesítése alól kibúvók keresése – mondván, Németország és Franciaország már több éve nem teljesíti a Stabilitási és Növekedési Egyezmény feltételeit – nem lenne bölcs gondolat. Egyrészt, Magyarország még a 4 százalékos GDP-arányos államháztartási hiánytól is messze áll, miközben magas kamatszint mellett érzékelhetően gyorsul az infláció (ami a Stabilitási és Növekedési Egyezményt megszegő, két meghatározó európai gazdaságra nem áll). Másrészt, a kritériumok esetleges finomítása sem valószínű, hogy érdemben könnyítené Magyarország költségvetési takarékosági feladatait. Nálunk ugyanis az államháztartási kiadások megugrása – jórészt közvetve, a lakossági fogyasztás látványos emelkedésén keresztül – a jelenlegi gazdasági szerkezetben gyorsan tükröződik a külső egyensúlyhiány növekedésében, miközben Németország és Franciaország folyó fizetési mérlege évek óta többlettel zár, vagyis aligha veszélyezteti az eurózóna külső egyensúlyát. Magyarország a stabilizációs intézkedésekkel a tartós stabilitás lehetőségét válthatja meg. Ezeket pedig könnyebb lehet végigvinni most, amikor a külső konjunkturális helyzet végre javulóban van.

A gazdaságpolitika mozgásteret beszűkült abban az értelemben, hogy csekély tere és lehetősége marad a lakossági és vállalkozói jövedelemcsoportok pozíciójának átrendezésére. A kevésbé fejlett jelenlegi EU-tagországok tapasztalatai szerint a stabilizáció legkisebb össztársadalmi áldozattal járó módja a diszkracionális kiadáscsökkentés (Magyarországon első lépcsőben ezt jelenthetné a közigazgatás reformja, a megyei szinten működő államigazgatási szervezetek radikális visszaszorítása). Az állam szerepe és felelőssége azonban nem szűnik meg, csupán megváltozik: újraelosztás helyett az esélyteremtés lesz a fő feladata. Praktikusan ez azt jelenti, hogy felfelé ívelő konjunkturaciklusban nem a – korábban jórészt ugyancsak államilag létrehozott, de társadalompolitikai szempontból megváltoztatandó – bérrányok „kiigazítása”, hanem a gazdaság hosszú távú növekedési potenciálját, felzárkózását segítő területek fejlesztése kaphat prioritást.

Néhány – az ország hosszú távú versenyképessége szempontjából kiemelten fontos – területen az utolsók között leszünk majd a 25 tagú új Európai Unióban. A népesség rossz egészségi állapota, az alacsony várható átlagéletkor, az előregedés vagy a cigányság kirekesztettsége ugyan első látásra nem gazdasági problémák, mégis kiemelkedően

fontos (és sajnálatosan kedvezőtlen) adottságok a gazdaság potenciális teljesítőképessége szempontjából. Az állam stratégiai felelőssége, szerepvállalása ezeken a területeken nélkülözhetetlen.

A stabilitás és az állami feladatok jellegének megváltozása mellett az EU-tagság harmadik nagy gazdaságpolitikai hozadéka a kormányzati intézkedések társadalmi kontrolljának ugrásszerű növekedése. Az EU-ban gazdaságpolitikuskaink időről időre megmérettetnek; folytonos lesz az összevetés a többi tagállam gyakorlatával, és egyre kevésbé lehet majd legitim módon hivatkozni a rossz magyarországi hagyományokra. A hétköznapi szereplők horizontja is kitágul, és az eddiginél keményebben szembesítik majd a választott gazdaságpolitikai elitet hibás döntéseivel. Csak a velünk egyszerre csatlakozó, hasonzorúek példából mazsoláztatva, megkérdezzük majd: tettünk-e annyit a társadalmi és gazdasági szereplők közötti folyamatos párbeszéd fenntartásáért, mint Szlovéniában? Javítottuk-e a működő tőke beáramlásának feltételeit, mint Szlovákiában? Megfelelő lépéseket teszünk-e az információs társadalom fejlődéséért, mint Észtországban? Valóban segíti-e az esélyegyenlőtlenségek mérséklését szociálpolitikánk, mint Csehországban?

Az EU-tagság tehát esélyeket jelent: stabilabb gazdasági és társadalmi környezetre, a stratégiai problémák eredményesebb kezelésére. Az már a gazdaságpolitikai döntéshozók, és az őket kontrolláló társadalmi-gazdasági szereplők felelőssége, hogy mennyire tudunk majd élni ezzel.

Csáki György,

az Általános Vállalkozási Főiskola főiskolai tanára

NÖVEKEDÉS – FELZÁRKÓZÁS – EGYENSÚLY

Tekintettel Magyarország – immár valóban – küszöbönálló európai uniós tagságára, a magyar gazdaságpolitika mozgásterét már kizárólag az unión belül értelmezhetjük.

A hosszú vagy közép-(?) távú cél is egyértelmű, s ez az európai Gazdasági és Pénzügyi Unióhoz való csatlakozás. Ezzel kapcsolatban – mint minden gazdasági/gazdaságpolitikai döntést megelőzően – költség/haszon-elemzést kell végezni. Milyen haszon várható az EMU-tagságtól, az euró magyarországi bevezetésétől? Melyik a technikailag lehetséges legrövidebb belépési dátum? A magyar gazdaság általános teljesítőképességét és a jelenlegi helyzetet figyelembe véve mikorra lesznek teljesíthetőek az EMU szigorú kritériumai? Milyen gazdaságpolitikai (valamint társadalmi és politikai) árat kell fizetni azért, ha ennél hamarabb akarunk csatlakozni az EMU-hoz? Az utóbbi két kérdés megválaszolása már maga az a költség/haszon-elemzés, amelyet el kell végeznünk.

A technikailag legrövidebb belépési dátum 2008. január 1. EU-tagságunkat közvetlenül követően kezdeményezhetjük az EMU-hoz való csatlakozásunkat, a 2005–2006-os pénzügyi évek megfigyelése alapján 2007 májusában születhet meg a döntés a következő pénzügyi év kezdetén, tehát 2008. január 1-jén történő csatlakozásunkról az euróövezetbe. A csatlakozási kritériumok ismertek: évi 3 százalékos folyó államháztartási hiány, a GDP 60 százalékával egyenlő államadósság-állomány, az euróövezet három legalacsonyabb inflációs rátájához s a három legalacsonyabb hosszú távú kamatlábhoz való alkalmazkodás (korlátozott mértékű eltérési lehetőség). A kérdés egyértelmű: milyen árat (ismételjük: gazdaságpolitikai, valamint társadalmi és politikai árat) kell fizetni azért, hogy már 2005–2006-ban is képes legyen a magyar gazdaság az államház-

tartási hiányra és az inflációra vonatkozó kritériumot teljesíteni? (Az államadósság-állomány megfelel a maastrichti kritériumoknak – egyébként az euróvezetnek több olyan oszlopos tagja van, amelyik mindmáig nem képes teljesíteni a kritériumokat.)

Véleményem szerint nyilvánvaló, hogy az infláció ilyen tetemes lelassítása és az államháztartási hiány egy-két év alatt megvalósítandó ilyen mértékű csökkentése *tetemes növekedési áldozattal* jár. A kérdés éppen az, *megéri-e?* Mi várható a gyors EMU-csatlakozástól?

A válasz egyszerű és egyértelmű: ez a fiskális és monetáris fegyelem, amely belső erők és – politikai és gazdaságpolitikai – törekvések alapján nem jön, nem jöhet létre ilyen rövid idő alatt. Hosszabb távon is kérdéses. A gyors csatlakozás (erőltetése) mögött álló kormányzati törekvés egyértelműen ez: nem véletlen, hogy 2008 mint céldátum megjelöléséhez, nyilvános kormányzati deklarációjához a fiskális és a monetáris politika összhangjának 2003 nyarára már nyilvánvalóan katasztrofális hiánya kellett. *Egy kis, nyitott szerkezetű és alapvetően működőtöke-import révén modernizálódó országban* nem meglepő, ha *a külső egyensúlyi és forrásbevonási lehetőségek alakulása/alakítása gyakorolja a legnagyobb gazdaságpolitikai fegyelmező erőt.* (Nem szólva arról, hogy komoly tapasztalatunk alakult ki ezzel kapcsolatban a nyolcvanas években, amikor rendszeresen az IMF és a Világbank „fenyegetése” – de legalábbis az arra való gazdaságpolitikai hivatkozás – kellett ahhoz, hogy a gazdaságpolitikailag elkerülhetetlen lépések megtételéhez ki lehessen csikarni a politikai beleegyezést. Számottevő különbség azonban az akkori helyzethez viszonyítva, hogy ma parlamentáris demokrácia és piacgazdaság van Magyarországon.) *A gazdaságpolitikai fegyelemnek, a fiskális és monetáris politika összhangjának nyilvánvaló hosszú távú előnyei vannak:* az állam nem szorítja ki a befektetőket a pénz- és tőkepiacokról, elviselhető kamatterhekkel finanszírozható a nem túl tetemes államadósság, a minden piaci szereplő által ismert mértékű és alacsony inflációs ráta ösztönzi a lakossági felhalmozást, és megalapozott beruházási döntéseket tesz lehetővé. Röviden: *hosszú távon előnyös a lakosság és a vállalatok, valamint minden – külső és belső – befektető számára.* A kérdés csak az, milyen árat kell ezért rövid és középtávon fizetni egy jelentős modernizációs deficittel rendelkező, az Európai Unión belül a legkevésbé fejlettek közé tartozó országban, gazdaságban?

Két nagy árat kell a gyors EMU-csatlakozásért fizetni: tartósan alacsonyabb növekedési teljesítményt és tartósan kevésbé dinamikus növekvő lakossági jövedelmeket. Éppen ez a *konkrét* kérdés: *megéri-e?* Határozott meggyőződéselem, hogy nem!

Ma és még hosszú távon (évtizedeken át) a magyar gazdaság fő célja a dinamikus növekedés kell hogy legyen, ellenkező esetben csak másodrangú tagok lehetünk az Európai Unióban, lemondunk arról, hogy jelentős mértékben felzárkózzunk, ha nem is az EU legfejlettebb országaihoz, de legalábbis az EU-tagországok átlagos fejlettségi szintjéhez (ami 10 új tag csatlakozásával értelemszerűen érezhetően csökkenni fog). Hasonló lehet a következmény a lakosság – a fogyasztók – számára is. Alacsonyabb növekedés és jóval szigorúbb fiskális politika mellett csak jóval alacsonyabb ütemben nőhetnek a lakossági reáljövedelmek is: ilyen körülmények között a magyar bérek, nyugdíjak, ösztöndíjak tartósan és tetemesen el kell hogy maradjanak akár a ma legkevésbé fejlett EU-tagországokban realizált bérektől és nyugdíjaktól. Márpedig a modernizálódásnak aligha lehet más értelme, mint hogy csökkentsük ezeket a lemaradásokat! Adott termelékenységnövekedés mellett – ami Magyarországon nagymértékben függ az itt tevékenykedő külföldi tulajdonú vállalatoktól – a reálbér-növekedés alapvetően növekedésfüggő. Ma egy francia nyugdíjas, ha férfi, havi 1460, ha nő, havi 900 euró nyugdíjat kap. Hogyan viszonyul ehhez ma és hogyan viszonyul ehhez 10-15 év múlva (mikor már „mindenképpen” az euróvezetethez tartozunk majd) egy magyar nyugdíj? Ez a kérdés annál is inkább releváns, mert az árak sok tekintetben már ma is azonosak az euróvezet áraival

(a soproniak már ma is Ausztriában tankolnak, és ami még megdöbbentőbb, húst is Burgenlandban vásárolnak), s az árak felzárkózása a szolgáltatások terén is elkerülhetetlen. Az euró mint közös pénz csak felgyorsíthatja és betetőzheti ezt az elkerülhetetlen folyamatot.

Meggyőződésem, hogy az alapvető feladat ma a dinamikus növekedésen alapuló felzárkózás, nem valaminek, egy kiválasztott ország/országcsoporthoz való jövőbeni fejlettségének az elérése megadott időn belül (ezt Hruscsov óta leginkább csak iróniával szemléljük...), hanem a tartós és folyamatos fejlettségbeli és jövedelmi különbségének csökkentése értelmében. Ezt sokkal fontosabbnak tartom, mint az euróövezetbe való csatlakozás időpontját! Ez annál is inkább így van, mert az EMU-kritériumok „figyelmen kívül hagyása”, az azoktól való „akármilyen” eltérés egyébként sem lehetséges már ma, még egy ideig az EU-n kívül, s még kevésbé lesz lehetséges EU-csatlakozásunk után. Az Európai Unió ugyanis már ma is, immár csaknem másfél évtizede Magyarország valóságos modernizációs horgonya: külkereskedelmi forgalmunk négyötöde euróban zajlik, az EU-tagországok a legnagyobb külföldi befektetők Magyarországon, a külföldi portfólióbefektetések nagy része is az EU-ból áramlik hazánkba. Ilyen körülmények között az EU-n belüli árszínvonal-alakulás, az ottani kamatok szilárd korlátokat támasztanak a magyar fiskális és monetáris politikával szemben – miként minden, az eurózónához nem tartozó EU-tag esetében is. (Azt pedig nem tudjuk, hogy – a valóságban, s nem a mai célok alapján – 2010–2012 között hány EU-tag lesz egyben EMU-tag is.)

Különösen indokolatlan a sietség egy olyan helyzetben, amikor a stabilitási paktum egészében egyre bizonytalanabb: most, amikor Franciaország és Németország ismételtelen képtelen a kritériumok teljesítésére, és ezért fölmerül a stabilitási paktum felfüggesztésének lehetősége is, kiváltképpen semmi szükség arra, hogy egy újonnan csatlakozó ország „pápább akarjon lenni a pápánál”.

Magyarország növekedési potenciálja – immár 7-8 éve, s a közgazdaságilag előre jelezhető jövőben tartósan is – az EU növekedési átlagánál 2 százalékponttal magasabb növekedési ütemet tesz lehetővé (feltételezve, hogy a német növekedési teljesítmény nem marad el tartósan az EU-átlagtól, mint 2002–2003-ban). 2-3 százalékos közösi átlagos EU-növekedés mellett Magyarország különösebb egyensúlyi problémák nélkül lehet képes 4-4,5 százalékos növekedési teljesítményre. Alacsonyabb EU-növekedés mellett – mint most – csökkennie kell a magyar növekedésnek, és törvényszerűen fokozódnak a külső és belső egyensúlyi problémák. A gazdaságpolitika – meglehetősen szűk – mozgásteret éppen abban áll, hogy megtalálja a tolerálható egyensúlyhiányok melletti optimális növekedési célt, lehetőséget. *A lehetséges maximális növekedési potenciált azonban maradéktalanul ki kell használni.*

*

A magyar gazdaság jelenlegi és rövid távú problémái jelentős részben éppen abból adódnak, hogy a 2001. évi recessziót követő tetemes világgazdasági növekedésslassulás, s kiváltképpen a drámai német növekedésslassulás – valójában 2002–2003-ban is „pozitív” stagnálás – önmagában is csökkentette növekedési lehetőségeinket, és kiélezte egyensúlyi problémáinkat. Ehhez járult a választási év miatti, két kormány által kialakított fiskális túlköltekezés, s 2002–2003-ban a fiskális és a monetáris politika közötti totális összhanghiány. Ez utóbbit hajlamos vagyok úgy értelmezni, hogy az alapvetően és immár tartósan súlyosan elhibázott monetáris politikát a kormány nem volt képes korlátozni, ugyanakkor képtelen volt olyan fiskális politikát folytatni, ami legalább határozottan csökkentette volna ezt a magyar gazdaság egészét megrázó fatális összhanghiányt. Sem önmagában Magyarország külső eladósodottságát, sem a kereskedelmi és fizetési mérleg folyó hiányát nem tartom önmagában katasztrofális mértékűnek. Ha és amennyiben ezek nem tartanak tovább

egy-két évnél, részben természetesen következnek a világgazdasági viszonyokból, részben kézben tarthatók. Sokkal súlyosabbnak, mert hosszú távon is nagyon veszélyesnek tartom a külfölditőke-beáramlás drámai lassulását.

A működőtőke-beáramlás terén Magyarország a régió éllovasa volt 1988-tól (!) 1997-ig, tekintettel arra, hogy Magyarország volt régióinkban az első, amely nem csak lehetővé tette a külföldi közvetlen befektetéseket, de politikailag/gazdaságpolitikailag határozottan ösztönözte is azt, továbbá a magyarországi privatizációban a kezdetektől fogva szívesen látták a külföldi befektetőket. Ezt a többi közép-európai átalakuló gazdaság csak a kilencvenes évek második felében tette meg. Természetes, hogy a jóval nagyobb piaccal rendelkező Lengyelország, s a jóval fejlettebb feldolgozóiparát a transzformációs válságban is sikeresen megőrző Csehország már évek óta sokkal több működőtőkét vonz hazánknál. A mai magyar teljesítmény saját lehetőségeinkhez és szükségleteinkhez mérve nem kielégítő. A kilencvenes évek második felében meg voltunk győződve arról, hogy a beáramló működő tőke finanszírozza folyó fizetésimérleg-hiányunkat. Ez már évek óta nem valósul meg. Természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül a nemzetközi működőtőke-áramlás 2001 óta tartó drámai visszaesését – de ez az EU külsőben álló Magyarország számára nem mentség. Nyilvánvalóan – a javuló külső körülmények passzív várása helyett – újra kell gondolnunk tőkevonzási stratégiánkat és meg kell újítanunk tőkevonzási eszköztárunkat.

Az államadósság finanszírozása egyértelműen hiteles és racionális monetáris politikát s összhangban álló fiskális és monetáris politikát követel. Talán a jelen helyzetben lehetetlen, s ezért szükségtelen és káros nagyon szűk sávban meghatározni a kívánatos forintárfolyamot – s mindenekelőtt fel kell adni az „erős forint” iránt érzett vonzalmakat. Egy kis, nyitott szerkezetű, exportvezérelte gazdasági növekedésre törekvő, alapvetően a működőtőke-import által modernizálódó országban, ahol alacsonyak és nyilvánvalóan tartósan relatíve alacsonyan maradók a megtakarítások, az erős forint egyrészt súlyos kárt okoz az exportöröknek, az importversenynek kitett hazai termelőknek, valamint a külföldi befektetőknek; másrészt a megtakarításhiány és a tőkehiány következtében annyira irreális, hogy közgazdasági értelemben nem is értelmezhető. *A legnagyobb kárt azonban az árfolyam volatilitása okozhatja/okozza. Éppen ezért az árfolyam-politika hitelessége talán még racionalitásánál is fontosabb.* Kicsit hosszabb távon államadósság-finanszírozásunk egész jelenlegi rendszere is átgondolandó.

Nem nyilvánvaló, miért kell az államadósságot szinte kizárólag az állampapírpiacról finanszírozni. Ez egyrészt feleslegesen korlátozza a kormányzat fiskális és monetáris politikai mozgásterét, másrészt vélhetően jóval drágább, mint a napirenden lévő, alapvető fontosságú és immár valóban halaszthatatlan infrastrukturális fejlesztéseknek a nemzetközi hitelpiacokról való finanszírozása (amikor 2 százalékos eurókamattal lehet/lehetne több százmillió eurós nagyságrendű hosszú távú hiteleket felvenni). Az árfolyamalapú stabilizációk és a kötvénypiaci államadósság-finanszírozás nemzetközi kudarcjai – Latin-Amerikában, Oroszországban, Délkelet-Ázsiában – bőséges tapasztalatokat nyújtanak a gondolkodáshoz.

*

A „legrövidebb távon”, azaz: ma, holnap és holnapután a legfontosabb a fiskális és a monetáris politika hitelességének és ma lehetséges összhangjának visszaállítása. A hazai megtakarítások és a külföldi befektetések hatékony ösztönzéséhez arra van szükség, hogy a hazai megtakarítók és a külföldi befektetők világosan lássák a kormányzati gazdaságpolitikai szándékokat, azokat reálisnak és megvalósíthatónak tartásák, s ne tartsanak a hirtelen és kiszámíthatatlan változásoktól. Tizedszázalékos növekedésiütem-különbségek, néhány bázisponttal alacsonyabb vagy magasabb kamatok és árfolyamok

révén nem veszi el egy ország a megtakarítói, a hazai és külföldi befektetői bizalmat. A kiszámíthatatlan volatilitás azonban hitelvesztetté teszi a kormányzatot, s ezen keresztül az országot mint befektetési célpontot. Máris rengeteg időt veszítettünk. Határozott döntésekre, egyértelműségekre és következetességekre van szükség.

Más kérdés, hogy mit kezdhet egy kormány, ha nincs valóságos ráhatása a független Jegybank által követett hibás s kizárólag következetlenségében következetes monetáris politikájára.

Csermely Ágnes

az MNB Közgazdasági Főosztályának vezetője

Romló egyensúlyi mutatók

2003-ban jelentősen romlottak a hazai gazdaság mind belső, mind külső egyensúlyi mutatói. A harmadik negyedévben a korábbi dezinflációs tendencia megtorpant, illetve megfordult. Ehhez hozzájárult a fajlagos munkaköltségek továbbra is gyorsuló dinamikája, a lakossági fogyasztási kiadások lassuló, de még mindig igen magas bővülési üteme, valamint új tényezőként megjelent a nyár folyamán jelentősen leértékelődött árfolyam is. Ezekon kívül az infláció gyorsulásának már az idei évben is egyik meghatározó tényezője volt az inflációs várakozások emelkedése, ami részben a nyári árfolyamleértékelődés, részben a jövő évrre várt költségvetési intézkedések következménye. Az árszintemelkedés gyorsulása várhatóan folytatódik a jövő év közepéig, nagyrészt, de nem kizárólag a kormány adópolitikai intézkedéseinek köszönhetően.

Az egyensúlytalanság a folyó fizetési mérleg hiányának alakulásában is tetten érhető: 2002–2003 során a hiány közel kétszeresére emelkedett a GDP százalékában. A 2003-as évre becsült hiány a GDP 6,4 százalékára tehető a régi és 8,6 százalékra az új módszertan szerint, így ez a mutató megközelíti az 1994-es szintet. A külső egyensúly elmúlt két évben tapasztalt romlásának hátterében elsősorban a költségvetési expanzió áll, amely a lakástámogatási rendszeren, illetve a várakozásokon keresztül közvetve a háztartások nettó finanszírozói pozíciójára is negatívan hatott.

A javuló konjunktúra hatására megélénkülő vállalati beruházások átmenetileg tovább rontották a külső egyensúlyt. Ez a tendencia 2004-ben is folytatódhat az európai konjunktúra várt élénkülésével, amely további beruházásnövekedést generál a hazai gazdaságban. A külső egyensúly ilyen eredetű romlása azonban nem káros, hiszen egyrészt megalapozza a jövőbeni exportvezérelt növekedési pályát, másrészt a keletkezett hiány is automatikusan finanszírozódik a külföldi működőtőke-beáramlásra és a vállalati hiteleken keresztül.

Az egyensúlytalanság megszüntetéséhez elengedhetetlen a hiteles és látványos váltás a gazdaságpolitikában. A gazdaság egyensúlyi pályára állításának feltétele az államháztartás keresleti hatásának olyan szerkezetű csökkentése, ami egyben a fogyasztási kereslet mérséklődését is maga után vonja. Ilyen például a lakástámogatási rendszer már bejelentett átalakítása, ami 2005–2006-ra számottevő javulást hozhat a GDP-arányos külső egyensúlyi mutatókban. Ezzel szemben az egyensúlyhiány nem szüntethető meg azáltal, hogy infláció gerjesztésével fordítjuk meg a reáljövedelmek növekvő trendjét és javítjuk a költségvetés egyenlegét. Egy ilyen rövid távú szemlélet elkerülhetetlenül a gazdaságpolitika totális hitelvesztéséhez vezetne, amelynek beláthatatlanok a társadalmi költségei.

Az EU-tagság gazdaságpolitikai következményei

Az egyensúlyi növekedési pályára való visszatérés költségeit csökkentheti, valószínűségét pedig nagyban növeli az az intézményi környezet, amelyben a gazdaságpolitika 2004. május elseje után meghatározódik. A maastrichti szerződés szerint ugyanis a belépés után gazdaságpolitikánknak a konvergenciára kell irányulnia. Az EU-tagság a piaci szereplők, befektetők és vállalkozók szemében is hozzáteszi azt a többlethelességet, amely az egyensúly helyreállítását célzó gazdaságpolitikai lépések sikeréhez szükséges. Ebben a helyzetben tehát az EU-csatlakozás jelentette szűkebb mozgástér, a belépés következtében adódó kötelezettségeink egybeesnek azokkal a kiigazítási kényszerekkel, amelyek révén a magyar gazdaság visszatérhet egy fenntartható növekedési pályára.

Bár az euró bevezetése tekintetében eltéréssel (derogációval) rendelkező tagállamként csatlakozunk az Európai Unióhoz, a tagállamok közötti gazdaságpolitikai koordinációban már „teljes jogú tagként” veszünk részt. Az Európai Unióban a gazdaságpolitikát tagállami szinten határozzák meg és hajtják végre, a tagállamoknak ugyanakkor követniük kell bizonyos EU-szintű célkitűzéseket is, amelyek egyrészt az 1997-ben megkötött Stabilitási és Növekedési Egyezményben, másrészt az évente elfogadott Gazdaságpolitikai Irányelvekben (Broad Economic Policy Guidelines, BEPG) vannak rögzítve. A Gazdaságpolitikai Irányelvekben foglalt javaslatokat az Európai Bizottság javaslatára többségi szavazással határozza meg a tagállamok gazdasági és pénzügyminisztereiből álló Miniszterek Tanácsa (ECOFIN). A bizottság rendszeresen átvilágítja a tagállamok fiskális politikáját, és felméri, hogy azok mennyire állnak összhangban az elfogadott irányelvekkel. A másik oldalon a Stabilitási és Növekedési Egyezmény szab 3 százalékos felső határt a tagállamok költségvetési deficitjének, és azt is megköveteli, hogy középtávon a ciklus átlagában egyensúly közeli szintet vagy többletet mutasson az államháztartás egyenlege. A makrofolyamatok alakulásáról és a gazdaságpolitikai tervekről a tagállamok minden évben az ún. Konvergencia (vagy az eurót már bevezetett országok esetében Stabilitási) Jelentésekben számolnak be. A 3 százalékos küszöbérték túllépése esetén a Stabilitási és Növekedési Egyezmény szankciókat helyez kilátásba, és bár az euróövezeten kívüli tagállamok ez alól mentesülnek, az egyezmény betartásán örködő Bizottság ellenük is megindítja az ún. „túlzott deficit eljárást”. Amennyiben a túlzott deficitet megállapítják, ha szankciók nem is, kedvezőtlen elbánás és az európai partnerek részéről érkező politikai nyomás mindenképpen fenyegeti az euróövezeten kívüli országokat, így Magyarországot is.

A gazdaságpolitikai koordinációt az EU-ban még szorosabbra fűzi a maastrichti szerződés által előírt árfolyam-együttműködés, amelynek keretében az árfolyam-politikát minden EU-tagállamnak a Közösség közös érdekű ügyeként kell kezelnie. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy az egységes piac zökkenőmentes működése érdekében nincs lehetőség a hazai valuta leértékelésére versenyelőny szerzése érdekében. A másik EU-tagságunk utáni árfolyam-politikai kötelezettségünk az EU árfolyam-mechanizmusában, az ERM-2-ben való részvétel lesz, ez ugyanis – bár a belépés önkéntes és időzítése is a csatlakozó ország belátása szerint történik – „elvárás” az uniós hatóságok állásfoglalásai szerint. A jelenlegi hazai árfolyamrendszer megfelel az ERM-2 szerkezetének abból a szempontból, hogy a forint egy, az euróval szemben meghatározott központi paritás körül ingadozhat egy ± 15 százalékos sávban, a sávszéleken pedig a monetáris hatóság automatikusan intervenciál. Az ERM-2 esetében a központi paritást és az ingadozási sáv szélességét (alapértelmezésben ez utóbbi ± 15 százalék) egy közös eljárás során állapítják meg a magyar és az európai hatóságok a belépést megelőzően.

Az európai uniós tagság és az azzal járó gazdaságpolitikai koordinációs kötelezettségek segíthetnek a magyar gazdaságot visszatéríteni egy stabil és fenntartható növeke-

dési pályára. Bár a kiszámítható és stabilitásorientált környezet fegyelmező erővel bír és így többletheitelességet kölcsönöz majd a magyar gazdaságpolitikának, annak felelőssége nemhogy csökkenni, de inkább nőni fog a következő években. Egy esetleges gazdaságpolitikai kisiklás a középtávú gazdaságpolitikai programokban foglaltaktól, illetve a piac által várt makrogazdasági pályától való jelentős eltérés következményei, ha lehet, még súlyosabbak lesznek, mint a múltban. Az eszközárakba – például az árfolyamba és a hosszabb lejáratú értékpapírokba – beépült várakozások drasztikus megváltozása és ezen keresztül az eszközök átárazódása nemcsak pénzügyi instabilitáshoz vezetne, hanem a konvergenciafolyamatot is hosszú időre visszavetné.

Az euró bevezetése és a monetáris politika feladata

Az ERM-2-ben való feszültségmentes részvétel – különös tekintettel a középárfolyam euróval szembeni leértékelésének kerülésére – egyben az euró átvételének egyik kritériuma is. Az árfolyam-stabilitás vizsgálata a kétéves referencia-időszak végén arra fog koncentrálni, hogy az árfolyam mennyire marad közel a középárfolyamhoz, illetve figyelembe veszi az esetleges felértékelődéshez vezető tényezőket is.

Ennek a kritériumnak a teljesíthetősége nagymértékben múlik azon, hogy a gazdaságpolitika mennyire stabilitásorientált, vagyis milyen mértékben támogatja általában a nominális konvergenciafolyamatot. Az euró bevezetésének előfeltétele a tartós konvergencia elérése, ennek megítélése a bruttó államadósságra, az államháztartási deficitre, az inflációra, valamint a hosszú távú kamatokra vonatkozó maastrichti kritériumok alapján történik.

Ha a hazai gazdaság monetáris uniós felkészültségét néhány korábban csatlakozott ország öt évvel a csatlakozás előtt mutatott felkészültségével vetjük össze, akkor azt tapasztaljuk, hogy a magyar gazdaság nominális konvergencia mutatói nem maradnak el jelentősen a korábban csatlakozott nyugat-európai országokétól a csatlakozásuk előtt öt évvel. Ez azt mutatja, hogy van példa olyan mértékű és ütemű fiskális megszorításra és dezinflációra, amely ahhoz szükséges, hogy Magyarország 2008-ban átvegye az eurót. Ezzel együtt a dezinflációs trend megfordulása 2003-ban, az infláció várható megugrása 2004-ben, valamint a kedvezőtlen államháztartási folyamatok és kilátások miatt – amelyek felvetik az adósságráta emelkedésének veszélyét is – megvan a külső és belső egyensúlytalanság tartós fennmaradásának kockázata. A 2008-as GMU-tagság elérése tehát nem lehetetlen feladat, de az eddiginél lényegesen szigorúbb fiskális politikát tesz szükségessé.

A monetáris politika szempontjából ez azt jelenti, hogy mindent meg kell tennünk a konvergencia területén ránk háruló feladat, az árstabilitás elérése és fenntartása érdekében. Ezt a küldetésünket megerősíti az Európai Központi Bank Kormányzótanácsának egy nemrég közzétett állásfoglalása¹ is, amely leszögezi, hogy az ERM-2-n belül is az árstabilitás marad a monetáris politika elsődleges célja, és rámutat a fiskális politika rendkívüli szerepére a konvergencia fenntarthatóságában, a konzisztens makrogazdasági pálya követésében. A jegybank a maga részéről úgy tud hozzájárulni a gazdaságpolitikai konzisztenciához, ha a kormánnyal egyeztetett, reális inflációs célokat tűz ki maga elé, majd azokat következetesen be is tartja. Az egyensúlytalanság megszüntetése – a konvergencia – minden társadalmi szereplőtől erőfeszítéseket és önkorlátozást követel meg, ezek azonban hamarosan magasabb növekedés formájában térülnek meg az egyensúlyi pályán.

¹ Az Európai Központi Bank Kormányzótanácsának iránymutató állásfoglalása a csatlakozó országokat érintő árfolyamkérdésekről, 2003. december 18. <http://www.ecb.int/pub/pdf/policyaccexchangeratehu.pdf> vagy <http://www.mnb.hu/dokumentumok/arfolyamkerdesek.pdf>

Csillag István,

gazdasági és közlekedési miniszter

Egy kis nyitott gazdasággal rendelkező országra – mint amilyen hazánk is – a világgazdasági változások jelentős hatással vannak. Egy olyan világgazdasági környezetben kell vizsgálni a magyar gazdaság teljesítményét, amelyben főbb exportpiacaink egészen a közelmúltig stagnáltak vagy éppen recesszióba süllyedtek. Különösen az Európai Unió 2003-as teljesítménye kritikus ebben a tekintetben, hiszen exportunk közel háromnegyede irányul Nyugat-Európába, s importunk 56 százaléka is onnan származik. Ebből következően a hazai növekedés lehetőségeit és kilátásait nagymértékben meghatározzák az EU tendenciái. Az európai jóléti államok egyensúlyi és finanszírozási problémái, valamint munkapiacuk relatív rugalmatlansága nagy szerepet játszott abban, hogy az ezredfordulón induló globális dekonjunkció után a fellendülés lassabban indul be, mint például az Egyesült Államokban. Az EU vezető gazdaságai előtt álló kihívások – például a költségvetési hiány lefaragása, a strukturális reformok végrehajtása – és az eurózóna gazdaságát érzékenyen érintő jelentős dollárgyengülés jelentette akadályok sikeres leküzdése után lehetőség nyílik egy gyorsabb s fenntartható növekedési pályára, ami jótékonyan hat majd a magyar gazdaság teljesítményére is.

Az idei közel 3 százalékos GDP-növekedés, még ha nem éri is el az ezredfordulós kimagasló értéket, a külső körülmények fényében kedvezőnek nevezhető. A liberális gazdaságpolitika célja, hogy a 2001–2002 közötti, a belső fogyasztás által fejlődő gazdaságot ismét a fenntartható, az export és beruházás húzta növekedési pályára állítsa vissza. Ennek elérése érdekében a versenyképesség javítása a gazdaságpolitika legfontosabb feladata. E tekintetben már sok fontos lépés történt. Kiemelendő például a jövedelempolitika moderálása. A 2002-ben és 2003 első felében nemzetgazdasági szinten 10 százalék fölé szökő nettó reálkereset-növekedés – a korábbi minimálbér-emeléssel és a forint árfolyamának alakulásával együtt – jelentősen rontotta hazánk bérköltségalapú versenyképességét. Természetesen a béremelkedés szociális szempontból indokolható, gazdaságilag azonban szerkezetváltást kényszerít ki, hisz az alacsony hozzáadott értéket előállító cégek és ágazatok a megnövekedett költségeket már nem képesek kigazdálkodni. Mindazonáltal hosszú távon nem is szabad berendezkedni az olcsó bérmunkára – amely tekintetében egyébként nem is tudunk versenyezni az alacsonyabb bérszínvonalú kelet-európai vagy távol-keleti országokkal –, hanem a fejlett technológiát alkalmazó, nagy hozzáadott értéket termelő ágazatokat kell támogatni, hiszen csak ezekkel érhető el a további felzárkózás az unióhoz mind bér-, mind életszínvonal tekintetében. Pontosan ez motiválta a beruházási adókedvezmény rendszerének módosítását, s az említett szerkezetváltást hivatottak segíteni a Széchenyi Vállalkozásfejlesztési Program és a SMART Hungary pályázata is.

A versenyképesség növelése tekintetében kulcsfontosságú terület az adók és a járulékok kérdése is. Ezen a területen is tapasztalható már változás – a társasági adó 2 százalékpontos csökkentése, a helyi iparüzési adó részleges beszámítása a társasági adó alapjába –, de további lépéseket is szándékozik tenni a kormány: itt elsősorban a tételes EHO lépcsőzetes megszüntetését, illetve a járulérendszer tervezett modernizációját, egyszerűsítését kell említeni. Az adminisztrációs terhek csökkentése is versenyképesség-növelő és befektetésvonzó tényező lehet, s ezért is oly fontos az egyablakos rendszer, valamint a kis- és középvállalati szektor egy részének terheit enyhítő EVA bevezetése is. Mindez az állampolgárok szempontjából is szükségszerű, hiszen a pénz a legjobb helyen az embereknél van; ők tudnak azzal egyéni preferenciájukhoz mérten a leghasznosabban gazdálkodni. A folyamatba illeszthetőek a 2004-ben életbe lépő személyi jövedelemadó-

változások, az adóbevallás adminisztratív feladatainak fokozatos egyszerűsítése és a további tervbe vett, kidolgozás alatt álló módosítások is.

A számok azt mutatják, hogy céljaink megvalósításában jó úton haladunk. A GDP-növekedés 2003. harmadik negyedévére ismét 3 százalék közelébe gyorsult, a munkanélküliség alacsony – 5,6 százalékos – szintje, valamint a foglalkoztatottság és az aktivitási ráta növekedése is kedvező irányú elmozdulást jelez. A harmadik negyedévben a beruházások 4,4 százalékos növekedése önmagában is öröndetes fejlemény, ám ezen belül külön figyelmet érdemel, hogy a gépi beruházások dinamikája immár a második egymást követő negyedévben volt két számjegyű, a feldolgozóipari beruházások bővülésének üteme pedig meghaladta a 26 százalékos mértéket. Ezek a termelőberuházások a termelékenység javulásán és az exportkapacitások bővülésén keresztül középtávon is hozzájárulnak egy egészségesebb növekedési szerkezet feltételeinek megteremtéséhez. E folyamat eredménye az is, hogy az ipar növekedése már a 10 százalékos mértéket is elérte 2003 októberére, s így az első tízhavi bővülés már 5,3 százalék 2002-höz képest.

Magyarország modernizációjának egyik alapvető feltétele a társadalom és a gazdaság egészséges fejlődéséhez szükséges közúti infrastruktúra mielőbbi megvalósítása. Ebben a rendszerváltás valamennyi résztvevője kezdettől egyetért. A gyorsuló motorizáció következtében jelentkező forgalmi igények kiszolgálásán túl a befektetői szándékok ösztönzése, az elmaradt régiók felzárkóztatásának segítése, továbbá a régiók és országok kapcsolatainak javítása a gyorsforgalmi úthálózat gyorsított ütemű kiépítése nélkül nem képzelhető el. A gyorsforgalmi úthálózat immár az Országgyűlés által is elfogadott fejlesztési programja szerint 2006 végéig összesen 431 kilométer új gyorsforgalmi út kerülhet átadásra, amelyből 336 kilométer az új autópályák és 95 kilométer az új autópályák összes hossza. A minden eddiginél nagyobb volumenű autópályá-építéssel nemcsak a gyorsabb, biztonságosabb közlekedést kívánjuk elősegíteni, hanem azt is, hogy a megfelelő infrastruktúra által nyervehető idővel minél vonzóbb befektetési területté váljon hazánk egésze.

Az európai uniós csatlakozási szerződés hazánkra nézve kötelezően magával vonja a Gazdasági és Monetáris Unióhoz való csatlakozást is, tehát az euró bevezetése nem lehetőség, hanem kötelezettség, melynek időpontját a Kormány a Magyar Nemzeti Bankkal egyeztetve 2008. január 1-jében jelölte meg. Az időpont kitűzése kiszámíthatóvá teszi a gazdaságpolitikát, és az esetleges, belföldi valuta elleni spekulációk mértékét, valószínűségét csökkenti.

Az euróövezethez már korábban csatlakozó államok hazánkétől eltérő, kedvezőbb gazdasági helyzetben voltak, amikor a maastrichti kritériumokat elfogadták; ez azonban mit sem változtat azon, hogy e kritériumok teljesítését kell célként kitűznünk magunk elé. Lesznek továbbá az európai uniós tagságunknak olyan következményei, amelyek az euróövezeti tagságtól függetlenül korlátozni fogják a hazai fiskális politika mozgásterét. Ilyen a Stabilitási és Növekedési Egyezmény, mely szerint az államháztartás hiánya gazdasági ciklustól függetlenül nem lehet nagyobb 3 százaléknál, középtávon pedig egyensúlyban lévő vagy többlettel bíró államháztartást kell működtetni. Ezzel együtt úgy gondolom, hogy a fiskális egyensúly megteremtése, a fiskális konszolidáció – mindez a versenyképességi szempontok következtében elengedhetetlen adócsökkentés mellett – elemi érdeke a magyar gazdaságnak a hosszú távon fenntartható növekedés és a fejlett gazdaságokhoz való konvergencia elérése érdekében is. Mindez, bár jelentősen determinálja a gazdaságpolitika mozgásterét – amelynek kereteit a kormány a középtávú gazdaságpolitikai programban már lefektette –, úgy gondolom, mégsem tekinthető negatívumnak, csupán a helyes irányba ösztönző erőnek.

Bizonyos, hogy a Gazdasági és Monetáris Unióhoz való csatlakozás érdekében a magyar gazdaságnak bizonyos növekedési áldozatot kell vállalnia. A 2008-as bevezetés 2007-es vizsgálatot, azaz 2006-os referenciaévet feltételez, ezért különösen fontos, hogy

a 2006-os országgyűlési választások ne a hatalom mindenáron való megszerzése érdekében tett felelőtlen ígéretekről, hanem a reális, vállalható gazdaságpolitikáról szóljanak, arról, hogy milyen helye, szerepe van, legyen hazánknak az Európai Unióban.

A 2003. november 28-i kamatemelés nemzetközi viszonylatban is példa nélküli reálhozam eléréséhez segíti a pénzügyi befektetőket. Ez komoly figyelmeztetés a gazdaságpolitika irányítói és a különböző politikai erők számára arra vonatkozóan, hogy a fiskális és monetáris politikának kiegyensúlyozott együttműködésre kell törekednie, hisz csak így lehet megalapozott, megvalósítható és – ami igen lényeges – hiteles lépéseket tenni, hiteles gazdaságpolitikát kialakítani. Nem lehet kétféleképpen nézni a maastrichti kritériumokat; azok pártpolitikai hovatarozástól függetlenül kötelezőek hazánkra nézve, és a viszonyszámokat tartani igazi felelősség, amelynek elérésében a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium rendkívül elkötelezett.

Tudom, hogy Magyarország számára az európai uniós tagság gazdasági és kulturális értelemben egyaránt rendkívüli lehetőségeket rejt magában. A magas hozzáadott értékű termékek gyártásának ösztönzésével tárcánk mindent megtesz annak érdekében, hogy a magyar tudás gazdasági ereje minél inkább érvényesülhessen. A lehetőség ugyanis nem elég; annak kiaknázása kormányzati szinten megfelelő programok elindításával és működtetésével, individuális szinten pedig felelős, cselekedni akaró állampolgárokkal valósulhat meg.

Erényi István,

az Informatikai és Hírközlési Minisztérium EU Integrációs főosztályának vezetője

Információs társadalomról, tudásgazdaságról

Az elmúlt alig több mint egy évtizedes politikai, gazdasági és technológiai fejlődés és az ennek eredményeképpen végbemenő változások alapvetően átalakították világunkat. E változások – bár részben önállóan, egymástól függetlenül kezdődtek – mégis kölcsönösen erősítik egymást.

A politikai, társadalmi kapcsolatok terén egyre nyitottabbá válik a világ, nő az egymás iránti érdeklődés, egymás megismerésének, a kultúrák közötti kapcsolatoknak az igénye. Ez mutatkozik meg abban is, hogy növekszik az emberek mobilitása, „mozgékonyabb”, dinamikusabb közösségek, embercsoportok alakulnak ki.

A gazdasági változásokat talán a „zsugorodó” világ jellemzi, amikor a termelő, szolgáltató és fogyasztó közösségek egyre közelebb kerülnek egymáshoz. Mindez nemcsak abban mutatkozik meg, hogy a „távolságok lerövidülnek”, a kapcsolatok lebonyolításához szükséges idő csökken, hanem abban is, hogy valamilyen szinten konvergálnak a piaci folyamatok. A jó, ismert, elterjedt, jól bevezetett termék, szolgáltatás általánossá válik, legyen az végfelhasználók számára készített termék vagy csupán egy-egy módszer, tudományos eljárás, amit valamely területen való alkalmazást követően teljesen más területen is sikeresen vezetnek be.

Ez a rövid cikk – természetesen – nem tűzheti ki célként maga elé, hogy részletebben értékeljen minden összetevőt, csupán arra a technológiai fejlődésre és hatásaira koncentrál, amely az információs társadalom, tudásalapú gazdaság kifejezéssel jelzett jelenséghez vezetett.

Az információs társadalmat az ismeretek és a felgyülemlett közös tudás széles körű használata és alkalmazása jellemzi. A tudásalapú gazdasághoz és a tudásalapú társadalomhoz az információs társadalom vezet el. Nincs ugyan pontos definíciója, de egyes

értelmezések szerint az információs társadalom kiteljesedése, a legújabb ismeretek és tudás széles köre, az élet minden területét érintő aktív és tudatos használata a gazdálkodásban jelenti a tudásgazdaságot.

Nem arról van tehát szó, hogy az informatikai és kommunikációs ágazat öncélúan fejlődik. Még csak nem is az a legfőbb cél, hogy az infokommunikációs ágazat húzóágazattá váljon, és a nemzetgazdaság, az értéktermelés meghatározó szektorává lépjen elő. Ennél összetettebb jelenségről beszélünk, melyet a társadalmi és gazdasági folyamatok: termelés, szolgáltatás, beszerzés, értékesítés folyamatainak jelentős átalakulása, modernizációja jellemez. A technológiai fejlődés, az informatikai és a kommunikációs technika alkalmazása lehetővé teszi a nemzetgazdaság más ágazataiban is a hatékonyabb gazdálkodást és a gyorsabb fejlődést.

Az európai integráció folyamatában sajátos terület az információs társadalom kiépítésének és működtetésének feladata, hiszen ezen a területen nem beszélhetünk öt-, tíz-, húszéves lemaradásról, amit le kell dolgoznunk. Ezen a területen – újszerűségének köszönhetően – a feladatok, a kihívás, a stratégia és programok kidolgozása szinte egy időben jelentkezik mind az EU tagállamaiban, mind a csatlakozó országokban. Más kérdés, hogy a feladatokra való felkészültség, az információs társadalom iránti „fogadókészség” más-más mértékben van jelen az egyes földrajzi térségekben.

Az Európai Unió információs társadalom programja

Felismerve az informatika ágazatának, az elektronikus eszközöknek, a számítógépek elterjedésének és a világhálón keresztül nyújtott szolgáltatásoknak, valamint az ily módon elérhető információk és adatok aktív és tudatos használatának a jelentőségét, az Európai Bizottság 1999 decemberében meghirdette az Európai Unió információs társadalom programját, melyet ezt követően a 2000. március 23–24-i lisszaboni Európai Tanács fogadott el. A köztudatban ez a program eEurope kezdeményezés néven vált ismertté. A kezdeményezés fő célja, hogy az európai közösség országaiban megteremtse az információs társadalom minél hatékonyabb kiépítését, az ahhoz szükséges fogadókészséget.

Mint minden közép-, illetve hosszú távú program (vagy stratégia), az eEurope kezdeményezés is határozott jövőképpel rendelkezik. E szerint a program kezdetétől számított tízéves távlatban gondolkozva – azaz 2010-ig – a fejlesztések és közös programok révén el kell érni, hogy *Európa legyen a világ legdinamikusabb, legversenyképesebb, fenntartható fejlődést mutató tudásalapú gazdasági térsége, magas minőségű, emberhez méltó munkalkalmakkal és társadalmi, térségi kohézióval*. Ez utóbbi alatt azt kell érteni, hogy a ma meglévő – és a tíz új tagállam csatlakozásának következtében átmenetileg még növekedő – gazdasági, jóléti és munkalehetőségekben mutatkozó különbségek csökkenjenek; az évtized végére Európa-szerte általános legyen a magas színvonalú életminőség.

Természetesen az információs társadalom világa új környezetet is jelent, ismeretlen fejlődési lehetőségekkel és csapdákkal. Tíz év távlatában előre tervezni nagyon nehéz. Nem is kísérelte meg ezt sem az Európai Bizottság, sem a tagállamok. Helyette rövid távú, hároméves fejlesztési szakaszokra bontották az időszakot, és ezekre a szakaszokra vonatkoztatva dolgoznak ki akcióterveket. Az eEurope2002 volt az első, 2000-tól 2002-ig tartó időszak. Ennek eredményeként jelentős fejlesztéseket hajtottak végre minden tagállamban – részben a piaci szektorra bízva a fejlesztések finanszírozását, részben pedig a tagállamok saját költségvetésük forrásaiból finanszírozták azt. Jelenleg az uniós tagállamok már a második – eEurope2005-nek nevezett – program megvalósításán dolgoznak.

A tagságra való felkészülés részeként a tizenhárom tagjelölt ország – az Európai Bizottsággal közösen – az eEurope2002-höz hasonló programot indított eEurope+, vagy – a befejezés évét jelölve – eEurope2003 néven. Ez a program egy év késéssel indult és fejeződött be a jelenlegi tagállamok első hároméves programjához képest.

Az eEurope+ program sokban tükrözi az EU-tagállamok programjának céljait és prioritásait, figyelembe véve természetesen a tagjelöltek sajátosságait is. Ez utóbbi okán külön akciókat fogalmaztunk meg az infokommunikációs jogharmonizációra vonatkozóan. A tagállamok programjához hasonlóan akcióterv készült a gazdaság modernizációját elősegítendő: az üzleti élet, kormányzati szolgáltatások korszerűsítését szolgáló informatikai szakmapolitikai fejlesztésekre.

Az egységes európai fejlődéshez való könnyebb igazodás céljából az akcióterv (túl a 0. akciócsoporton: mely az alapvető hírközlési szolgáltatások megteremtését és a jogharmonizációt írja elő feladatként) az eEurope2002 akciótervhez hasonló. Ugyanazok a mérőszámok és mérési módszerek használatosak a fejlődés értékelésére mind a tagállamok, mind a tagjelöltek esetében. Az eEurope+ akciótervcsoportokat az alábbiakban összegezzük.

- 0) Az információs társadalom alapjaiként szolgáló „elemek” megvalósítása:
  - a) mindenki számára elérhető hírközlési szolgáltatások megteremtése,
  - b) az információs társadalom közösségi szabályainak a nemzeti szabályokba való átültetése.

- 1) Olcsóbb, gyorsabb és biztonságos internethasználat megteremtése:
  - a) olcsóbb és gyorsabb internetelérhetőség biztosítása,
  - b) a kutatók és diákok számára gyors internetkapcsolat biztosítása,
  - c) biztonságos hálózati infrastruktúra és „smartcard” használatának bevezetése.

- 2) Az emberek képességeinek és tudásának fejlesztése:
  - a) az európai ifjúság felkészítése a digitális korszakra,
  - b) a tudásalapú gazdaság munkafeltételeinek megteremtése,
  - c) a tudásgazdaságban való részvétel megnyitása mindenki számára.

- 3) Az internethasználat elterjesztésének ösztönzése:
  - a) az elektronikus kereskedelem fejlesztésének felgyorsítása,
  - b) online kormányzati szolgáltatások fejlesztése,
  - c) online egészségügyi szolgáltatások elősegítése,
  - d) az európai digitális tartalom fejlesztésének elősegítése,
  - e) intelligens közlekedési-szállítási rendszerek fejlesztése,
  - f) elektronikus rendszerek kidolgozása környezetvédelmi feladatokra.

A tagállamok 2003. január 1-jétől kezdődően az eEurope2005 akcióterv megvalósításán dolgoznak. Ebbe a programba – egy év késéssel – kapcsolódnak be az új tagállamok, közöttük hazánk is.

Az első hároméves ciklus az információs társadalom alapvető feltételeinek a megteremtését tűzte ki célul. Erre építve az új, 2005. december 31-ig tartó program fő célja, hogy az üzleti szektor számára kedvező körülményeket teremtsen a magánbefektetésekhez, új munkahelyek teremtéséhez, a hatékonyság, termelékenység növeléséhez, a kormányzati önkormányzati szolgáltatások korszerűsítéséhez, valamint olyan környezet kialakításához, amely mindenkét arra ösztönöz, hogy bekapcsolódjon az információs szolgáltatások igénybevételébe.

A program kiemelt figyelmet szentel a felhasználóknak. Mindenki számára esélyt kíván teremteni ahhoz, hogy bekapcsolódjon az *e-Szolgáltatások* használatába.

Az akcióterv két akciócsoportot tartalmaz, melyek kölcsönösen erősítik egymást. Egyrészt akciókat fogalmaz meg a szolgáltatások, alkalmazások és tartalomfejlesztések ösztönzésére mind a köz- és kormányzati szolgáltatásokban, mind az üzleti életben; másrészt az ezek meglétéhez elengedhetetlen szélessávú infrastruktúra és biztonságos hálózati kapcsolat fejlesztésére tartalmaz intézkedéseket. Mindezek eredményeként 2005-re Európában el kell érni, hogy:

- 1) modern online kormányzati és közszolgáltatások legyenek az alábbi területeken
  - a) központi és helyi e-Kormányzat,
  - b) e-Oktatás,
  - c) e-Egészségügy,
- 2) dinamikus e-Üzleti környezet jöjjön létre.

Továbbá, az ezekhez szükséges feltételek megteremtéséhez kiépüljenek

- 3) az elfogadható áron mindenhol elérhető szélessávú szolgáltatások,
- 4) és biztonságos informatikai infrastruktúra.

A hazai információs társadalom kiépítése és a közösségi programok

Magyarország a többi csatlakozó országgal együtt már több mint három éve részese a közösségi információs társadalom programoknak. Ilyen értelemben a csatlakozás dátuma, 2004. május 1. nem jelent komoly és hirtelen változást a hazai információs társadalom kiépítésében. A programokban való részvételünk folytatódik. Reményeink szerint persze ez irányú részvételünk elmélyül, szorosabb kapcsolatok és még több együttműködés alakul ki hazánk, más tagállamok, illetve az Európai Bizottság között.

Az elmélyülési folyamat már megkezdődött. E folyamat három egymástól eltérő összetevőjére térek ki az alábbiakban.

1. Az *eEurope2004 Európai Miniszteri Konferencia megrendezése*, melynek témája: „Növekedési lehetőségek a bővülő Európában”.

A csatlakozó tíz, illetve a tagjelölt három ország eEurope2003 programja 2003. december 31-én lezárult. A részt vevő országok elért eredményeinek értékelése egyrészt az eEurope2002 programhoz is használt statisztikai mérések alapján készülő *eEurope2003 Jelentésben*, másrészt a részt vevő országok képviselői számára rendezett miniszteri konferencia keretében történik. Tekintettel azonban arra, hogy a csatlakozást közvetlenül megelőző időpontban kerül sor a konferenciára, annak megvitatása is szerepel a konferencia céljai között, hogyan lehet minél gyorsabban és hatékonyabban csatlakoztatni az új tagállamokat az EU-ban már egy éve folyó eEurope2005 programhoz, értékelve annak első évét is. Így a konferencia résztvevői köre kiterjed mind a jelenlegi, mind a jövő tagállamok képviselőire, sőt Délkelet-Európa államaira is.

Magyarország eddigi erőfeszítéseinek elismerését is jelzi, hogy e rendkívüli jelentőségű konferenciának Budapest adhat helyszínt. A konferencia rendezői: a jelenlegi soros EU-elnökséget ellátó Írország és az Európai Bizottság, a házigazda Magyarország mellett. Reményeink szerint ez a konferencia jelentősen hozzájárul a májusban kibővülő Európai Unió további eredményes és közös erőfeszítéseket hasznosító információs társadalmának és tudásgazdaságának gyors és hatékony kiépítéséhez.

2. Jövőbeli EU-tagságunkat és a következő évek EU közösségi információs társadalom programját figyelembe véve készült el az elmúlt év végén a magyar kormány által elfogadott *Magyar Információs Társadalom Stratégia*. A stratégia programot jelöl ki a 2006-ig terjedő időszak hazai fejlesztéseire. Tekintettel arra, hogy az alapvető infrastrukturális fejlesztések hazánkban is megtörténtek, a stratégia – hasonlóan az eEurope2005 programhoz – az informatikai alkalmazások ösztönzését helyezi a középpontba a gazdasági és társadalmi élet minden területén.

3. Az európai információs társadalom program célkitűzéseinek egyik kulcseleme a társadalmi és térségi kohézió, azaz az európai gazdasági és életminőségbeli különbségek csökkentése. E célt szolgálják az elmaradottabb, kevésbé fejlett, vagy gazdaságszervezeti struktúráját tekintve korszerűsítésre szoruló régiók támogatására létrehozott EU közösségi alapok. A csatlakozó országok mindegyike számára – felzárkózásukat elősegítendő – biztosított ezen alapok forrásaihoz való hozzáférés. Az ilyen célú nemzeti fejlesztéseket foglalja össze az Európai Bizottság által is jóváhagyott Nemzeti Fejlesztési Terv. (Nem tévesztendő össze a bővebb Átfogó Nemzeti Fejlesztési Tervvel, mely azokat a fejlesztéseket is magába foglalja, amelyeket uniós forrás nélkül valósítunk meg.) A hazai *Nemzeti Fejlesztési Terv Gazdaságfejlesztési Operatív Programja* tartalmazza a legtöbb információs társadalommal kapcsolatos uniós forrással is támogatandó intézkedést az eÜzletvitel és eKereskedelem, informatikai ipar és tartalomfejlesztés, eKözigazgatás-fejlesztés, és gyors internetelérést biztosító szélessávú digitális szolgáltatásfejlesztés részére. EU-tagságunk megnyitja az utat ahhoz, hogy uniós forrásokat használjunk fel a hazai információs társadalom és tudásgazdaság minél gyorsabb kiépítésének elősegítése céljából.

Mit várhatunk a hazai és a közösségi információs társadalom programok összehangolásától?

Magyarország tehát már több éve bekapcsolódott az európai információs társadalom programokba. A jelenlegi fejlettségi szintünkről készített felmérés azt mutatja, hogy számos területen – elsősorban a számítógép- és internethasználat lakossági elterjedtsége és az ehhez kapcsolódó szolgáltatások igénybevétele terén – elmaradunk az EU átlagától. Ez igaz akkor is, ha az elmúlt egy-másfél év erőfeszítéseinek köszönhetően gyorsan és jelentősen javultak ezek a mutatóink. Ugyanakkor más területeken – például: kutatói-egyetemi internethálózat-elérés minősége, sebessége, vagy szakembereink képzettségi szintje, sőt a házi orvosok számítógépes ellátottsága – mutatóink jobbak az EU átlagánál.

A digitális világ egy új technológia megjelenésének eredményeként alakul körülöttünk. Ez a technológiai váltás alig két évtizede indult meg a gazdaság számára is érzékelhető módon, és még ma is folyamatban van világszerte.

Távlatokban gondolkozva ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a tudásalapú gazdaság kiépítésének feladatait. A társadalmi, gazdasági tevékenységek hatékonyságára – többek között – komoly hatással van a gazdálkodásban, termelésben, szolgáltatásokban részt vevő személyek néhány lényeges jellemzője, mint például:

- a tudatosság, az alkotó munka intellektuális összetevője,
- a munkavégzés társas, közös jellege, amely nagymértékű kommunikációt tételez fel az együttműködő partnerek között,
- a felgyülemlett ismeretek és az újonnan keletkező tudás tárolása, megőrzése és a közösség számára hozzáférhetővé tétele,

- az ismeretek és a képességek tudatos megszerzése, ehhez megfelelő képzés alkalmazása,
- képesség a lényeges információ megragadására, kiemelésére, az egyébként nagy mennyiségű lényegtelen adatot is tartalmazó ismeretből.

Nem elég tehát csak a technológiai forradalomra koncentrálni. Nagy figyelmet kell fordítani az emberi tényezőkre is, a tudásalapú gazdasághoz szükséges képességek tudatos kialakítására. Ezen a területen különösen fontos az európai összefogás, hiszen kevés még a tapasztalat, kölcsönösen sokat tanulhatunk egymástól, hosszú időt jelent még a minél teljesebb felkészülés, felkészítés, tanulás és képzés.

Az elmúlt nem egészen két évtized információs- és hírközlés-technológiai fejlődése éppen ezeket az emberi, intellektuális és kommunikációs képességeknek a megalapozásához nyújt jövőbeli lehetőségeket. Korábban soha nem látott távlatokat kínál a földrajzi helytől és bizonyos mértékben időtől független gyors, olcsó és hatékony kapcsolat-teremtésre, az ismeretekhez való azonnali és olcsó hozzáférésre, a tudás pontos tárolására és felhasználására, bizonyos feladatmegoldások, döntések meghozatalára előre programozott szabályok szerint, akár az embernél is gyorsabban és hatékonyabban, adatok gyűjtésére és rendszerezésére ember számára veszélyeket rejtő környezetben, ismeretek szortírozására, válogatására stb.

Ezek a tényezők is mutatják, hogy érdemes közös erőfeszítések mentén fejleszteni, ösztönözni, közös összefogással megsokszorozni erőfeszítéseink hatékonyságát. Nemcsak Magyarország számára előnyös a részvétel a közös fejlesztésekben, hanem az EU más, gazdaságilag fejlettebb országai is hasznosíthatják az egyes területeken itthon kidolgozott eredményeket. Éppen az elért eredmények közös hasznosítására hirdette meg az Európai Bizottság az ún. „jó gyakorlat” és „legjobb gyakorlat” programját, melynek keretében az elért eredményekről, tapasztalatokról intézményesített formában tájékoztatják egymást a részt vevő országok azzal a céllal, hogy az eredmények minél szélesebb körben elterjedjenek.

Mindez mutatja a közösségi összefogás szükségességét. Mintegy multiplikatív hatással gyorsabb összeurópai fejlődést biztosíthat a „jó, illetve a legjobb gyakorlat” programban való részvétel, valamint az egy-egy országon belüli jó eredményeknek összeurópai elterjesztése.

Uniós csatlakozásunk hosszú felkészülés után jön létre. Ez a felkészülés mindannyiunk erőfeszítésének eredménye. A felkészülés során bekapcsolódtunk az eEurope programokba, megteremtettük az EU közösségi joganyagával harmonizált hazai infokommunikációs jogszabályainkat.

Az információs társadalom – mint ezt korábban leszögeztük – nem csak az infokommunikációs szektorról szól, hanem az emberekről, az emberek által megszerzett és megszerezhető ismeretekről és tudásról, illetve annak tudatos használatáról. Az infokommunikációs szektor eszköz, mely a közösen megszerzett és felhalmozott tudáshoz való hatékony hozzáférést szolgálja. A tudást azonban mi, a gazdasági és társadalmi életben aktív szerepet vállaló emberek hasznosítjuk, tudatosan alkalmazzuk. Hasonlóan a fizikai munkát végző gépekhez, az informatikai eszközök és a digitális hálózatok az emberek képességeit megsokszorozzák.

Végző soron mind a hazai információs társadalom kiépítése, mind EU-csatlakozásunk sikere nagyrészt rajtunk, embereken, a készségünkön múlik. A fentiek alapján biztosak lehetünk abban, hogy csatlakozásunk simán megy végbe. Ami a közép-, illetve hosszabb távú kilátásokat illeti, eddigi felkészülésünk során tanúsított erőfeszítéseink alapján bizton elmondható, hogy felzárkózásunk az EU gazdaságához és magasabb életszínvonalához sikeres lesz.

Halmai Péter,

a Szent István Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára.

A magyar EU-csatlakozás küszöbén nem indokolatlan röviden összefoglalni néhány kisebb, nyitott gazdaság EU-adaptációjának fontos tapasztalatait.

a) A csatlakozás önmagában nem eredményezett fordulatot. A legutóbbi másfél évtizedben példátlanul gyors felzárkózással jellemezhető Írország a csatlakozást követően a Közösség legelmaradottabb tagországa volt. A belépést követő első évtizedben pedig az élesedő szerkezeti és egyensúlyi problémák a nemzetgazdasági teljesítmények csökkenését, további pozícióvesztést hoztak. A nyolcvanas években a versenyképesség növelését középpontba állító gazdasági fordulat (az állami kiadások erőteljes csökkentése, exportorientált ipari szerkezetváltás, szigorú bérmegállapodások, az üzleti beruházások ösztönzése) alapozta meg a „kelta tigris” fejlődését. (S természetesen e gazdaságpolitikai fordulat hatását erősíthette az EU-források példátlanul magas abszorpciója.) *A tagságból származó potenciális előnyök kihasználása nagymértékben az adekvát nemzeti gazdaságpolitikán múlik.*

b) A demokráciákban folytatott politikai versengés természetesen a gazdaságpolitikákat sem hagyja érintetlenül. Ám a realitásoktól elszakadó, túlelosztásra alapozott, népszerűség-kereső irányzatok (nevezzük ezeket az egyszerűség kedvéért gazdaságpolitikai populizmusnak) kudarca nyilvánvaló. Emlékezzünk az 1980-as évek görög gazdaságára! A csatlakozás a versenyképtelen ipar számára csak minimális kereskedelemteremtő hatással járt. A gyakori gazdaságpolitikai beavatkozások, a széles körű bürokrácia és korrupció üzleti bizonytalansághoz vezetett; a bérindeklálás alacsony hatékonyságú foglalkoztatással járt együtt; egyidejűleg állami túlköltekezés (egyes években a deficit elérte a GDP 15 százalékát!) és kiszorítási hatás, alacsony megtakarítási ráta, alacsony külföldi beruházás, egészében lecsökkent tőkeképződés; mindezekkel szoros összefüggésben súlyos szerkezeti torzulások, elégtelen versenyképesség, alacsony exportdinamika és feszítő fizetésimérleg-problémák voltak a helyzet jellemzői. Ugyanakkor a reális lehetőségekből kiinduló, átmenetileg népszerűség-csökkenést okozó, ám a fenntartható növekedésre irányuló pragmatikus gazdaságpolitika – akárcsak Írországban – Görögországban is eredményeket hozott. *A populista gazdaságpolitika – legyen bármilyen politikai megfontolás is mögötte – kudarcra ítélt, míg a pragmatikus gazdaságpolitika reális esélyt adhat az integrációból származó lehetőségek kihasználására.*

c) Kis, nyitott gazdaságok növekedése csak exportorientált pályán valósulhatott meg. (Írország és Portugália példája is ezt támaszthatja alá.) Portugáliában nagyjából az EU-csatlakozással párhuzamosan a nyolcvanas években valósultak meg alapvető strukturális reformok (privatizáció, a gazdaság liberalizálása), egyidejűleg növekvő (jelentős részben más EU-országokból származó) beruházások. Mindez viszonylag magas növekedést alapozott meg: annak motorja kezdetben kizárólag az export, majd részben az exportorientált beruházás volt, s csak ezek bázisán nőtt a magánfogyasztás. Írország esetében a reálberek dinamikája alacsonyabb volt a növekedés üteménél, azaz a növekvő felhalmozás a külföldi tőke beáramlása mellett a belső tőkeképződés erősödésén alapult. A beruházások az exportorientált feldolgozóiparban nőttek leginkább. *E növekedés adott alapot e kohéziós országokban a reálkonvergencia előrehaladására, s egyben e fejlődés a nominális konvergencia, az EMU-tagság alapja is.*

A magyar EU-csatlakozásra az eredetileg feltételezettnél kedvezőtlenebb nemzetközi és hazai makrogazdasági feltételek között kerül sor. Az alábbiakban csak az utóbbiakról, azaz a hazai feltételekről kívánok szólni.

a) A magyar gazdaságpolitika főleg 2000-től egyre inkább letért az egyensúlyi növekedés pályájáról. A belső kereslet élénkítését célzó (Münchhausen bárót idéző) elképzelések a populista gazdaságpolitika előtérbe kerülését mutatták. A politikai versengés kiélezett viszonyai között nem került sor érdemi kiigazításra, azaz *fennmaradt az alapirányát tekintve populista gazdaságpolitika*.

b) Rossz hír az európai integráció ügyét tekintve is, hogy *az eddig elmulasztott költségvetési kiigazítás éppen a csatlakozás kezdetére maradt*. Holott a csatlakozás kezdetben egyébként is hozhat nem várt nehézségeket. Most e nehézségek a kényszerű, s gyorsan megvalósítandó költségvetési megszorításokból származó, nagyon is várható nehézségekkel egyidejűleg, az EU-integrációt is lejárató módon kerülnek majd felszínre. A magyar társadalom jó része számára ismeretlen EU így válhat egyre kellemetlenebb mumussá. (Ezt még erősítheti az esetenként – lásd például az áfaemelések témakörét – szerencsétlen kormányzati kommunikáció is.)

c) Az elmulasztott kiigazítás következményei súlyosak. A romló versenyképességgel egyidejűleg *megrendült a gazdaságpolitikába vetett bizalom. Nagymértékűvé vált az árfolyam-ingadozás, a kamatok változása*. Mindez megnehezíti a beruházási döntéseket, a versenyképesség megítélését.

E körülmények között hirdették meg az *EMU-csatlakozás* tervezett, 2008. évi időpontját. E deklaráció – eredeti szándékától eltérően – rövid távon nem növelte a gazdaságpolitika iránti bizalmat. Ugyanakkor e vállalás – amelynek realitását az egyensúly időközbeni további romlása legalábbis nem erősíti – egyúttal a hitelesség újabb próbájává vált. Az EU-csatlakozást követően pedig még 2004-ben olyan konvergenciaprogramot kell az országnak átadnia, amelynek teljesítését már az EU-intézmények fogják számon kérni.

A kiutat e helyzetből, s egyidejűleg az európai csatlakozásból származó lehetőségek kihasználását *pragmatikus gazdaságpolitikai fordulat* teremtheti meg. A fenntartható növekedés útjára csak a versenyszféra beruházásainak növekedése, a fogyasztási hányad csökkenése, az állami újraelosztás mérsékelése útján lehet eljutni. Egyidejűleg kell az EU-adaptáció további kihívásaival, közöttük a reál- és nominális konvergencia követelményeivel is megbirkózni.

Mindez alaposan feladja a leckét a gazdaságpolitika irányítóinak, de az egész magyar társadalomnak is. E bonyolult problémakörből az alábbiakban a *költségvetési kiigazítás, a dezinfláció és az EMU-konvergencia* egyes összefüggéseire fűzök megjegyzéseket.

a) *Költségvetési kiigazítás*. Az államháztartás újraelosztó szerepének korlátozása, a közpénzügyek egyensúlyának javítása az EU-csatlakozás nélkül is megkerülhetetlen feladat. 2004-ben rövid távon is érzékelhető egyensúlyjavítást kellene elérni. A hivatalos fogadkozások ellenére nagy a veszélye a „fünyíró elv” alkalmazásának. Azaz valódi hatékonysági vizsgálatok nélkül a gyors megtakarítást ígérő, s a befolyásos érdekcsoportok részéről kevésbé kifogásolt intézkedésekre kerülhet sor. Noha a gyors intézkedések megkerülhetetlenek, a „fünyíró” *veszélyei nagyok*: a közigazgatás egyes területeinek funkcióképessége tovább romolhat, súlyos nehézségek alakulhatnak ki az EU-adaptáció neuralgikus területein (például az agrárgazdaságban), a kormányzat korábbi nyilatkozataiban alapvetőnek minősített prioritások sérülhetnek, fokozva a hitelesség problémáját. Ezért a megszorításoknak a kiadások szigorú felülvizsgálatán kellene alapulniuk. *Felmerülhet a honvédelmi fejlesztések, illetve az államháztartásból finanszírozott infrastruktúrális beruházások átmeneti visszafogása is*. (A politika korábbi ígéretei itt sem jelenthetnek átléphetetlen határt.)

Egyidejűleg szükséges az *államháztartás távlatos reformjának* megindítása. A közigazgatás területén elérhető megtakarítások mobilizálásán túl annak hatékonyságát – átfogó reformmal – szükséges javítani. Éppen így a nagy elosztó rendszerek reformjának fő célja a

hatékonyság javítása lehet. (Nem biztos, hogy ez rövid távon megtakarítással jár.) Az állami feladatok részletes felülvizsgálata szükséges, amely e feladatvállalást – valószínűleg az eddiginél szűkebb körben – összhangba hozhatja az ország valódi teherbíró képességével. Alapvető változtatás szükséges az állami vagyongazdálkodás területén is.

A központosítás mérsékelése szolgálat alapul az adó- és járulékcsoökkentéshez. E csökkenő terhek következtében növekedhetnek a beruházások, emelkedhet az aktivitási ráta, nőhet a versenyképesség. Az EU-források abszorpciójának javulása, majd a 2007-től kezdődő új középtávú pénzügyi előirányzat jelentős nettó forrástranszfer lehetőségét teremtheti meg a magyar gazdaság számára. Az pedig a remélhető fenntartható növekedéssel együtt, a közpénzügyek javuló egyensúlyát eredményezheti.

Aláhúzást igényel: a csatlakozás után Magyarországnak – az euró bevezetése nélkül is – törekednie kell a túlzott költségvetési hiány elkerülésére. Sőt a stabilitási és növekedési egyezmény szerint középtávon kiegyensúlyozott vagy szufficités költségvetési egyenleget kellene teljesítenünk. (Az euróbevezetéstől függetlenül sem lényegtelen kérdés, hogy az új tagországok képesek lehetnek-e középtávon a közpénzügyek stabilitási és növekedési egyezmény szerinti egyensúlyára.)

b) Hiteles gazdaságpolitika hiányában megnövekednek az egyébként is megkerülhetetlen *dezinfláció* költségei. A hiteles gazdaságpolitika ugyanakkor meghatározó szerepet tölthet be az inflációs várakozások lehűtésében. Az euróvezetbe történő belépés elhalasztása kétségkívül csökkentené a dezinflációs program hitelességét.

Az infláció letérése növekedési áldozat nélkül is lehetséges. Ám különösen nehéz a felzárkózó gazdaságokban. A magyar gazdaság és társadalom aligha felkészült jelentős növekedési áldozatvállalására. Ráadásul a dezinfláció és a növekedés közötti trade-off következtében az inflációs kritérium gyors teljesítése nehézségeket okozhat a fiskális kritérium elérése (a deficit leszorítása) terén.

c) Az EU-csatlakozás sikerének is a fenntartható növekedés az alapja. A gazdaságpolitika központi feladata a reális konvergencia erősítése. A nominális konvergenciát a lehető legkisebb növekedési áldozat révén kell elérni.

A jelenlegi euróövezeti tagországok közül némelyeknek hasonló mértékű fiskális alkalmazkodást és dezinflációt kellett megvalósítaniuk hasonlóan rövid idő alatt. Az utólagos elemzések szerint a gyors alkalmazkodás nem járt jelentős reálgazdasági költségekkel ezekben az országokban. Ám az érintett országok nominális konvergenciateljesítményét az egyértelmű gazdaságpolitikán túl a kilencvenes évtized második felének kedvező nemzetközi konjunktúrája is segítette.

Nem egyszerűsíti a hazai gazdaságpolitika helyzetét a jelenlegi EU-tagországoztól eltérő, kibékíthetetlennek tűnő politikai szembenállás. E helyzetben nehezen elképzelhető valamiféle, a nominális konvergenciát érintő konszenzus a szembenálló politikai tömbök között. Az euróbevezetés tervezett időpontját alapul véve a konvergenciateljesítmény jelentős részét éppen a választási évben kellene nyújtani.

Mindezekre figyelemmel átgondolást igényel az euró bevezetésének tervezett időpontja. Több leendő új tagország ilyen határozott vállalás nélkül is előbbre jár nálunk a konvergenciakritériumok teljesítésében. (Sőt a legtöbb új tag még az ERM-II. csatlakozás időpontját sem határozta meg.)

A bevezetés elhalasztása azonban a bizalom további csökkenésével járhatna. A 2003. év bebizonyította a nemzeti valuta sebezhetőségét. Az euró bevezetéséig tartó időszak különösen érzékeny, s a spekulatív tőkemozgások még erősödhetnek is. Ha a többi tagjelölt a gyors euróövezeti tagságot tűzi ki célul, a beáramló működő tőke csökkenhet, növelve a függőséget a spekulatív tőkemozgásoktól. A korai bevezetés mellett szól a jelzett időszak rövidítésének igénye. Ugyanakkor a versenyképesség jelentős javulása nélkül az euró bevezetése jelentős negatív reálgazdasági következményekkel

járhat. Az esetleges adaptációs sokk(ok) kezelése nehezítheti a fiskális kiigazítás keresztülvitelét.

Az euró lehető leggyorsabb bevezetése már-már axiómának számít több nagy tekintélyű gazdaságpolitikus (például: *L. Balcerowicz*) írásaiban. Mindennek háttérében valószínűleg a populista gazdaságpolitika felerősödésétől való – nem indokolatlan – félelem is szerepet játszik. Az euró bevezetése időpontjának meghirdetése, majd a tényleges csatlakozás visszafordíthatatlan módon korlátozza a nemzeti gazdaságpolitikákat. Olyan külső kényszer, amely rászoríthatja a gazdaságpolitikát a valódi alkalmazkodásra. (Amelyre saját belátásából nem – vagy nem biztos, hogy – vállalkozna.) Noha ismerve a kelet-közép-európai realitásokat, e változat is jobb a sodródásnál, nem adható fel a gazdaságpolitika tudatos alakításának, illetve átfogó felülvizsgálatának igénye. Olyan mozgósító erejű gazdaságpolitikai program szükséges, amely a nominális konvergencia teljesítésével összefüggő terhek mellett a társadalom számára világosan megjeleníti a felzárkózás, a reális konvergencia lehetőségét is.

A valóban hiteles, átfogó gazdaságpolitikai program – amelynek kimunkálása, s még inkább megvalósítása nem egyszerű feladat a kormányzati időszak derekán – a reális lehetőségekből kiindulva keres választ valamennyi említett kérdésre. *Átfogó és hiteles program keretei között az euró bevezetésének tervezett időpontja módosítható.* Ám az időpont lebegtetése, éppen úgy, mint az elvállalt menetrend be nem tartása elfogadhatatlan kockázatokkal, a tőkeáramlás és az árfolyam-ingadozás kezelhetetlen mértékű kiszélesedésével fenyegetne.

Inotai András,

az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének igazgatója

1. A kilencvenes évek közepén végrehajtott gazdasági stabilizáció, az ennek nyomán kibontakozó gyors és fenntartható növekedés, a külföldi tőke kiemelt érdeklődése Magyarország iránt, az erőteljesen növekvő versenyképesség a csatlakozási tárgyalások megkezdésekor (1998 tavaszán) jó alapot teremtettek ahhoz, hogy Magyarország – a térség többi országához képest – jelentős lépés- vagy inkább strukturális előnnyel érkezik el a tagság küszöbéig. Ennél is fontosabbnak tűnt, hogy – a régióban egyedül – sikerül időben szétválasztanunk a gazdasági-társadalmi átalakulás belső teendőiből adódó konfliktusokat az EU-felkészülésből adódó nehézségektől. Vagyis a kettő nem fog egymásra rakódni, aminek kettős előnye lett volna. Egyfelől időben eloszthatta volna a szükségszerűen jelentkező többletterheket (miközben a sikeres reformok enyhíthették volna az EU-felkészülésből adódó problémákat), másrészt világossá tette volna a társadalom nagy része számára, hogy melyek azok a következmények, amelyek a belső reformok megvalósításából adódnak, és melyek köthetők az EU-csatlakozáshoz. A sikerhez természetesen fel kellett tételezni a kedvező külgazdasági környezetet is. Az, hogy az utóbbi éppen a felkészülés kritikus éveiben nem úgy alakult, ahogy elképzeltük, nem rajtunk múlt. Az azonban, hogy a belső feltételeket nem sikerült megteremtünk, sőt a kedvező kiindulási helyzetet az egyszerre reformkerülő és voluntarista gazdaságpolitika lerontotta, nagyon is magyar felelősség. Következésképpen az uniós csatlakozásból adódó feladatokat, amelyeket tovább terhel a részben az elmúlt évek mulasztásai következtében feltorlódott alkalmazkodási deficit, egy időben kell megoldanunk a halaszthatatlan belső reformokkal, mindenekelőtt a költségvetési deficit lefaragásával. Itt azonban nem „egyszerű” számtani kérdéstről van szó, hanem arról, hogyan lehet a hiány fokozatos, de évről évre érzékelhető csökkentését összekötni a költségvetés kiadási szerkezetének változtatásával. Mégpedig úgy, hogy e változtatás ne

érintse, sőt kifejezetten javítsa azon tényezők mozgásterét, amelyek a közép- és hosszú távú versenyképesség szempontjából döntőek. Ez a humán erőforrásokat termelő szektorok kiemelt fejlesztését tételezi fel, kezdve az oktatástól és képzéstől a kutatás-fejlesztésen át az egészségügyig. Az utóbbi vonatkozásában pedig legalább két téren: nemcsak a fizikai állapot javítása a cél, hanem – legalább ilyen mértékben – az erősen fertőzött és torzított társadalmi tudat „szennyezésmegelőzése” és a szociális kohézió erősítése is. Sikeres EU-tagság és fenntartható növekedés ugyanis legalább annyira igényli a tudásalapú gazdaság technikai és oktatási feltételeinek megteremtését, mint a társadalmi összefogást, az új kihívások megértését, a nyitottságot, a rugalmasságot és a megszabadulást mindenféle demagógiától és populizmustól.

2. A következő időszakban a nemzetközi gazdasági környezet javulásával számolunk. Még ha a fellendülés beindulása késik is, mértéke pedig alacsonyabb is lesz Nyugat-Európában, mint Amerikában, jótékony hatást fog gyakorolni a magyar gazdaságra az EU-tagság első és kritikusként tekinthető éveiben. A sikeres tagsággal kapcsolatos aggodalmak elsősorban nem a konjunkturális környezetből származnak. Ennél fontosabb számos további tényező. Egyrészt a vezető EU-tagállamok aligha halaszthatják tovább belső reformjaikat (ez mindenekelőtt a számunkra meghatározó partnerre, Németországra vonatkozik, de az integráció jövője szempontjából ugyanilyen fontos a francia vagy olasz reformok kérdése is). Másrészt az EU – nemcsak a bővítés miatt – aligha halogathatja a meghatározó közösségi politikák átalakítását. Függetlenül attól, miben állapodott meg *Chirac* és *Schröder* 2002 októberében a közös mezőgazdasági politika 2013-ig való fenntartását illetően, és annak ellenére is, hogy a 2007–2013 közötti költségvetéssel kapcsolatban szögesen ellentétes érdekek feszülnek egymásnak. Harmadrészt jelentős korlátozó elemként értékelhető a 2006-ig rendelkezésre álló uniós erőforrások volumene és a pénzek elérhetőségének feltételrendszere is. Nem lehet természetesen tudni, adott feltételek mellett a magyar gazdaság (és a régió egésze) milyen mértékű és hatékony erőforrás-bevonásra lenne képes. Az azonban biztos, hogy – mindenekelőtt az országokat átszelő infrastrukturális fejlesztések – tetemes politikai és gazdasági hozadékkal jártak volna a kibővített Európa, nem utolsósorban a geopolitikai szempontból kulcs-helyzetben lévő magyar gazdaság számára.

3. A sikeres tagság feltételeinek másik részét itthon kell nekünk – mégpedig késlekedés nélkül – megteremtenuünk. Közhelyszámba megy, hogy a legfontosabb feladatok közé tartozik az államháztartási deficit mérséklése. Nem közhely ugyanakkor, hogy ezt össze kell kötni a költségvetés kiadási (és bevételi) szerkezetének következetes és halaszthatatlan átalakításával. Közhely, hogy fokozni kell a külföldi tőke bevonását, illetve vissza kell állítani érdeklődését és érdekelttségét a magyarországi termelési és szolgáltatási telephelyet illetően. Nem közhely azonban, hogy milyen tőkére is van szüksége a magyar gazdaságnak. A legutóbbi időszakban „félrevert harangok” hamisan szólnak – nem is szólhatnak másként. Nem kétséges természetesen, hogy a régió iránt érdeklődő nemzetközi tőke a magyar gazdaság belső problémái, vezető politikusok külföldi tőkeellenes kijelentései (kirohanásai), a regionális stabilitást nem erősítő erőfitogtatások hallatán-láttán máshol kereste profitszerzési lehetőségeit (más kérdés, hogy megtalálja-e, és ha igen, milyen mértékben). Minden gazdaságpolitikai hiba ellenére a magyar gazdaság ma is részben más pályán halad, mint a térség gyorsan növekvő és velünk együtt EU-taggyá váló gazdaságai. Erre a strukturális előnyre kell építenünk a külföldi tőkével való együttműködést, és ennek keretfeltételeit kell mielőbb megteremtenuünk. Ehhez az EU-tagság kétségkívül kedvező indulási lehetőségeket biztosít. A modernizációs pálya fejlettebb szakaszába való átmenet nem nélkülöz bizonyos veszteségeket, pontosabban az önmagát túlélt struktúra lebontásának költségeit. Ezeket nem lehet elkerülni, helyes gazdaságpolitikával azonban az átmeneti időszak rövidíthető, költségei pedig csökkent-

hetők. Az emelkedő bércöltség (sok esetben azonban éppen az összehasonlíthatatlanul nagyobb piac csábítása) egyes összeszerelő tevékenységek kitelepüléséhez vezet, aminek – főleg, ha nagy volumenű termelésről volt szó – közvetlen és negatív hatása van az exportra, a kereskedelmi mérlegre és a foglalkoztatásra is. Ennek ellensúlyozására – rövid távon legalábbis – elégtelen néhány tucat kis- és középvállalat dinamikus fejlődése, arról nem is beszélve, hogy a nemzetközi cég kitelepülése következtében előidézett regionális és strukturális munkanélküliséget még kevésbé tudják kezelni, mint az exportkiesést. Ezért kombinált megoldásra van szükség. Egyfelől meg kell teremteni a feltételeit annak, hogy néhány meghatározó fontosságú multinacionális vállalat válassza Magyarországot telephelyként, mégpedig két új szektorban: a mezőgazdaságot és élelmiszeripart is magába foglaló biotechnológiában és a gyógyszeriparban (lásd a legutóbbi évek ír példáját, amikor az elektronikáról átálltak a gyógyszerklaszterre). Másfelől – immár az EU belső piacának teljes jogú tagjaként – erősíteni kell a nyugat-európai kis- és középvállalatok magyarországi tevékenységét, mindenekelőtt a „klaszterképzés” érdekében. Harmadrészt alapvetően hazai feladat a magyar kis- és középvállalati szektor versenyképességének erősítése (már ahol ez a lehetőség adott, és nem „nemzeti adományként”) és kapcsolódása a megnyíló EU-piacokhoz, akár önálló tevékenység formájában, akár nemzetközi kooperációban. Negyedszer radikálisan átalakítandó a magyar oktatási rendszer. Nemcsak nem finanszírozható, de jövőbeli versenyképességünk érdekében nem is tartható a jelenlegi struktúra, amelyben – számos területen – a munkaerőpiaci kereslet és kínálat köszönő viszonyban sincs egymással. Mégis, a siker alapvető eleme nem gazdasági, hanem a társadalmi tudat szintjén jelentkezik. Sikeres EU-tagság nincs sikeres társadalom nélkül. A globális kihívásokra pedig csak a 21. századra felkészített társadalom és társadalmi tudat képes megfelelő és a saját érdekeket védő és értékeket a nagy folyamatokba beépítő stratégiai viselkedést kialakítani. A legfelvilágosultabb kormány mozgásteret is beszűkül, sőt, megszűnik, ha a fenti feltétel nem teljesíthető.

4. Végül az EMU-tagság feltételeiről. A sorrendiség világos: csak versenyképes magyar gazdaság alkalmas arra, hogy növekedését és strukturális modernizációját a közös pénz átvételéhez kötött kötelezettségek és kényszerek mellett fenn tudja tartani. Hogy a két prioritás milyen időpontban kapcsolódik össze, ma felelősségteljesen nem lehet megmondani, már csak a Gazdasági és Stabilitási Paktum közismert problémái, értelmezési és alkalmazási „nehézségei” miatt sem. Azt azonban teljes felelősséggel lehet állítani, hogy sikeres magyar EU-tagság nem képzelhető el a versenyképesség állandó javítása, karbantartása nélkül. Az EU-ra való felkészülés utolsó éveiben is erre kellett volna összpontosítani. Még inkább erre kell – de már nemcsak a kijelentések szintjén – az EU-tagság első és kritikus éveiben.

Kállay László,

a Magyar Gazdaságelemző Intézet igazgatóhelyettese

„Magyarország EU-csatlakozására [...] kedvezőtlen nemzetközi [...] makrogazdasági feltételek között kerül sor” állítja a *Külgazdaság* idei körkérdését felvezető mondat. Ha csak Nyugat-Európát nézzük, akkor valóban, mert ott bár gyorsuló, de még így is elég alacsony növekedés várható, ezzel szemben a világ egészére az *Economist Intelligent Unit* 2004-ben nagyobb növekedést (4,1 százalék) prognosztizál, mint 2003-ra (3,4 százalék). Az Európai Unió 2004-ben tovább távolodik a lisszaboni célkitűzés megvalósításától; egyre kevésbé valószínű, hogy 2010-re a világ legversenyképesebb régiójává válik.

A lassú európai növekedés jelentős szerkezeti átalakulással párosul. A termelés és egyre inkább a szolgáltatások költséghatékonysága növekszik. Amit a fogyasztók árversenyként élnek meg, az a költséghatékonysági verseny megnyilvánulása. Szinte minden iparágban és szolgáltatási területen azt látjuk, hogy az üzleti siker titka a költségmegtakarítás. Az informatika fejlődése révén ez a folyamat már a pénzügyi szolgáltatások területén is meghatározóvá vált. A 2003-as év legsikeresebb bankjai és biztosítótársaságai nemcsak a piaci expanzióban, hanem a költségek lefaragásában, a folyamatok egyszerűsítésében is sikeresek voltak. Ebben a helyzetben a fejlett EU-tagországok olyan partnereket fognak keresni, amelyek segítenek nekik a költségek további lefaragásában. Bármennyire is szimpatikus a magyar gazdaságot felértékelődő tudású és innovatív kapacitású leendő EU-tagként vizionálni, ez a kép csak hosszú távon lehet reális. Magyarország számára a csatlakozás utáni időszakban nagy tömegben inkább az olcsó termelőbázis és (ahol erre van mód) szolgáltatások nyújtása lehet csak reális, ami egyébként szintén feltételezi a folyamatos innovációt és az egyre fejlettebb technológiai és üzleti tudás alkalmazását. Magyarország és a többi csatlakozó ország uniós munkamegosztásban betöltött lehetséges szerepének sok Európán kívüli aspiránusa van (ez a globalizáció folyamatának egyik eleme), és számunkra csak részleges előny a formális tagság, mert ha hozzájárulásunk a partnerek versenyképességének javulásához nem lesz elég meggyőző, gyorsan találnak majd olyanokat, akik a helyünkre léphetnek.

A csatlakozást egy erodálódó versenyképességű, csökkenő világgazdasági súlyú régióhoz, amely azonban még így is nagyon fontos centruma a világgazdaságnak, nem kellene ennyire csalódottan és már-már pesszimistán megélnünk, ha a magyar gazdaságpolitikában 2000–2001-től nem következett volna be egy olyan fordulat, amely részben közvetlenül, de inkább áttételeken keresztül lényegesen rontotta a hazai gazdaság versenyképességét. Az egymással is összefüggő fejlemények: a külföldi működő tőke beáramlásának visszaesése, a nemzeti valuta kiszámíthatatlan ingadozása, az állam újraelosztó szerepének növekedése és különösen a reformok elmaradása, lelassulása a lehető legrosszabb időszakban következtek be két fontos okból. Egyrészt gazdasági szempontból a csatlakozás sikere vagy sikertelensége a magyar gazdaság versenyképességén (és nem forráslehívó képességén), illetve a versenyképesség javulásának ütemén múlik. A versenyképességet veszélyeztető gazdaságpolitika tehát egyben a csatlakozás eredményét is befolyásolja.

Másrészt rosszkor jött a fordulat azért is, mert a magyar gazdaság belföldi szereplői fokozatosan egyre jobban reagáltak a piaci változásokra, az egyes vállalkozások menedzsmentkapacitásai és a munkamegosztás és az együttműködés különböző formái egyre fejlettebbé váltak, ami a kilencvenes évek végére már a gazdaság egészének teljesítményén is érezhető volt. Ez a folyamat lehetővé és indokoltá tette (volna) az állam közvetlen gazdasági szerepvállalásának csökkenését, a gazdasági szereplők teljesítményéhez igazodó reformok továbbvitelét. Sajnos nem ez történt. A garantáltan önvészélyes politikai licit egy nagyon széles spektrumon olyan magas szintre emelte az állam teljesítményhez nem kötött kifizetéseit, hogy néhány részterületen és bizonyos értelemben a gazdaságpolitika egészében az összeomlás jellegű válság szükségképpen bekövetkezett. Innen a kiút azért különösen nehéz, mert az elmúlt három-négy évben a magyar politikába mélyen beleivódtak hibás, tarthatatlan gazdaságpolitikai feltevések, és ezek sokat ártnak a gazdaság versenyképességnek. Ezek közül különösen problematikusnak tartom az állam újraelosztó szerepének megítélését és értelmezését. A teljesség igénye nélkül néhány kimondott vagy ki nem mondott téves feltételezés: a kormány a vállalkozásoknak adott közvetlen forrásokkal (támogatásokkal) élénkítheti a gazdaságot, és ezt a költségvetés „teherbíró képességének” függvényében meg is kell tennie. Gyakran hallani azt az elképesztő vélekedést, hogy a kormányzati kiadások bizonyos fajtái rövid időn

belül a kiadásnál nagyobb költségvetési bevételekhez vezetnek (ez gyakorlatilag egyet jelentene a gazdasági örökmozgó feltalálásával). Az állítás önmagában még nem lenne veszélyes, de az erre épített gazdaságpolitika már az. Valójában az ilyen kormányzati beavatkozások – alkalmazóik állításával szemben – nem javítják, hanem rontják a versenyképességet.

A magyar közélet rossz értelmű átpolitizáltsága miatt nagyon nehezen születik meg az a felismerés, hogy az elmúlt három-négy évet a gazdaságpolitikai hibák kormányváltástól nem zavartatott folytonossága jellemezte, amiből pedig az is következik, hogy a mostani hibákra a politikai váltógazdaság automatizmusai nem kínálnak könnyű megoldást. Ha azonban (minden látszat ellenére) bízunk abban, hogy a politika művelése is tanulási folyamat, akkor előbb vagy utóbb a kormányra kerülők megérthetik, hogy nagyon nehéz népszerűnek lenni akkor, amikor olyat osztogatnak, ami nem az övék (jövedelem), mert ahhoz, hogy adjanak, el kell venni valaki mástól, és még finanszírozni kell a csöppet sem olcsó működtetést is. Talán egyszer majd megszületik az a felismerés, hogy az a hozzáadott érték, amivel a politika hozzájárulhat a gazdaság fejlődéséhez, a működési feltételek biztosítása, amit a szabályok, intézmények reformjával érhet el.

Aligha véletlen, hogy több mint tíz évvel a hiánygazdaság megszűnése után éppen azokon a területeken jelenik meg ismét a hiánycikk fogalma, amelyeken az állam aktív, de ésszerűtlen és diszfunkcionális támogatásokat működtet. A lakástámogatási rendszer (a pénzüpi zavarokon és a társadalmi igazságtalanságon túl) téglahiányt produkált, mert a gyorsan felfutó keresletről a gyártók nem hitték el (a jelek szerint jogosan), hogy tartós maradhat, emiatt nem bővítették kapacitásaikat, megvárták, amíg visszaáll a hosszabb távon fenntartható állapot. A Sulinet támogatásai is hiánycikké változtattak néhány divatos informatikai terméket egy olyan piacon, amelynek hatalmas a kínálata és folyamatosan csökkennek az árai, és ahol emiatt a gyártók néhány hónap elteltével általában önként is megadnák azt a támogatást, amit az állam nehezen ellenőrizhető módon ad a fogyasztóknak. (Vajon mennyire reális feltételezni, hogy az ilyen támogatás a felhasználót, és nem a kereskedőt és a gyártót finanszírozza?) Hosszan sorolhatnánk még azokat a példákat, ahol az állam olyan módon vállal finanszírozói szerepet, hogy azzal, nem éri el meghirdetett céljait, de rontja a gazdaság működésének hatékonyságát.

Ebből az is következik, hogy bár fontos lépés, de nem elég a költségvetési hiány lefaragása.

Az igazán nagy deficit belső, a szónak abban az értelmében, hogy továbbra is alacsony hatékonysággal működnek az újraelosztó rendszerek, és önmagában a kormányzati kiadások visszafogása ezen még nem segít.

Mi jellemzi a magyar gazdaságpolitika mozgásterét ebben a helyzetben? Kezdjük talán azzal, hogy a hazai gazdaságpolitika már rég (mintegy három éve) kilépett a saját valóságos mozgásteréből, és ezzel súlyos károkat okozott a gazdaság versenyképességének. A működési szabályok alakítása helyett az újraelosztó szerepre helyezett hangsúly mára oda vezetett, hogy sok területről a visszavonulás útjait kell keresni. Ahol nagy és kihasználatlan a mozgástér, ott az elmaradt, leállított reformok újraindítására, megkezdésére lenne szükség. Nem lenne elég arra hivatkozni, hogy a szabályozás egy-egy területe kompatibilis az EU-elvárásaival, sokkal fontosabb szempont, hogy a jogszabályok, intézmények szolgálják-e a hazai gazdaság fejlődését. Sok apró változásra lenne szükség többek között a társasági jog, a pénzügyi tevékenységek, az engedélyezés és az adó- és tb-rendszer szabályaiban, és természetesen az egészségügy, a nyugdíjrendszer, az oktatás és a jogszolgáltatás területén is. Ha igaz az, hogy a legjobb kormányzati beruházás a gazdasági hatékonyságot szolgáló reform, akkor optimisták lehetünk abban a tekintetben, hogy itt még nagy a mozgástér, de sajnos borúlátásra ad okot, hogy az elmúlt évben ezek a beruházások elmaradoztak, ami a jelen és a közeljövő növekedési kilátásait alaposan lerontotta.

Karsai Gábor,

a GKI Gazdaságkutató Rt. ügyvezető igazgatója

A magyar gazdaság valós helyzete lényegesen jobb, mint nemzetközi befektetői és hazai megítélése. Egyrészt a 2003. évi adatok elfedik az ősztől tapasztalható pozitív tendenciákat, a termelés és ezen belül az export gyorsulását, a reálkeresetek száguldásának – makrogazdasági szempontból kedvező – őszi megtorpanását, a külső egyensúly romlásának érezhető lassulását, a külföldi tőke beáramlásának gyorsulását. Másrészt a gazdaságpolitikai megosztottság – a kormánypártokon belül, valamint a kormány és a jegybank viszonyában – a tehetetlenség érzetét keltette, amit csak növelt az ígérethinfláció okozta bizonytalanság, hiteltelen középtávú gazdaságpolitikai program. Ezért mindenekelőtt a gazdaságpolitika hitelességének visszaszerzésére van szükség.

Már a 2003. évi költségvetés is a száznapos program terheinél nagyobb megtakarítást irányzott elő és ért el az államháztartás többi területén, majd 2004-re lényeges szigorítást határozott el. A hiány azonban jóval nagyobb lett/lenne az ígértnél. 2004 elején úgy látszik, hogy a kormányzat most már valóban elkötelezett a GDP 4,6 százalékát kitevő államháztartási hiány mellett, s ennek meghaladását akár további évközi intézkedések árán is meg fogja akadályozni. A monetáris politika hitelességéhez is a célok és eszközök újragondolására lenne szükség, érdemi változás azonban e területen kevésbé valószínű.

A gazdaság 2003-ban negyedévről negyedévre gyorsult, a világgazdasági és hazai konjunktúra javul. Ez, valamint az export szempontjából kedvező gyengébb forint ősztönzően, a magas kamatok és a gyenge dollár fékezően hat a növekedésre. Az export összességében a korábban gondoltnál gyorsabban fejlődik, ami kedvező a külkereskedelmi egyenleg szempontjából is. A magyar gazdaság már fél éve mindinkább export- és beruházásvezérelt pályán élénkül. Ennek is jelentős az importvonzata, a jövőre is növekvő külkereskedelmi hiányt azonban a folyó fizetési mérlegben a tavalyi visszaesés után ismét növekvő idegenforgalmi aktívum várhatóan ellentételezni tudja. Így a deficit a GDP százalékában kifejezve csökkenhet. Finanszírozásában növekvő szerepet játszik a külföldi működő tőke beáramlása, mely 2003 utolsó hónapjaitól ismét egyre inkább meghaladja a tőkeexportot. A reálkeresetek előző év azonos hónapjához viszonyított dinamikája 2003 szeptemberétől a költségvetési szektorban is csökkent, 2004-ben minimális bővülés várható.

A fogyasztói árak főleg az állami ár- és adóemelések hatására 2004 tavaszán az előző év azonos hónapjához viszonyítva 7 százaléknál is nagyobb mértékben emelkedhetnek, az év végén azonban – további ársokk hiányában és a magas bázis következtében – érezhetően eshetnek, s a 2003. decemberi szint körül alakulhatnak. Éves átlagban 6,2 százalék körüli áremelkedés várható. Ennél néhány tizedszázalékkal magasabb infláció is elképzelhető, ha a kereskedelem az erős verseny, a forint korábbi felértékelődéséből képzett tartalék és a stagnáló vásárlóerő ellenére teljes egészében képes továbbhárítani növekvő költségeit.

Valószínű, hogy az MNB a tavaszi hónapok magas árindexére hivatkozva, kedvező egyensúlyi adatok megjelenésére várva csak hónapok múlva, esetleg csak a piacot követve fogja csökkenteni az alapkamatot. Ezzel azonban azt a rossz jelzést adná a piacnak, hogy a nemzetközileg is kirívóan magas magyar kamatokat a gazdaság valós helyzete magyarázza. Ebben az esetben az év során további jelentős árfolyam-ingadozásokra lehet számítani.

Nem politikai akaratot tükrözött, sokkal inkább politikai szándékot előzött meg, ha úgy tetszik, akart kikényszeríteni a kormány 2003. júliusi bejelentése az euró 2008. évi

bevezetéséről. A kormányzat valószínűleg úgy vélte, hogy az általa 2002-ben örökölt és követett, s részben 2003 tavaszán is folytatott, a választási ígérek által determinált gazdaságpolitikából egy új elkötelezettséggel, az euróövezethez való csatlakozás ígéretével tud kitörni. Pontosabban politikailag ezzel indokolhatja az egyensúlyi szempontok ismételt előtérbe állítását, az egyoldalúan fogyasztásorientált gazdaságpolitikával való szakítás szükségességét. Ennek érdekében kért önkorlátozást a munkaadóktól és -vállalóktól is.

Az euró bevezetésének jegybankkal egyetértésben történő júliusi deklarálása különösen fontossá vált a magyar pénzügypolitika iránti nemzetközi bizalom helyreállításához. Ekkorra ugyanis ez a tekintély – a jegybank irreális felértékelődési várakozásokat kiváltó év eleji kamatpolitikája, majd a kormány és az MNB közös, a forint sávközepének eltolásáról szóló májusi döntése, az ezt követő leértékelődés majd kamatemelés után – igencsak meggyengült. Demonstrálni kellett az egység és a pénzügyi szigor iránti közös elkötelezettséget. Ebben a szellemben készült el augusztusban a kormány közép-távú gazdaságpolitikai programja is.

A júliusi bejelentés nyugtatólag hatott, de kezdettől bizalmatlanság is övezte. Egyrészt sokan túl optimistának tartották már az államháztartási hiány 2003-ra várt nagyságát is, másrészt nem hitték a következő években elérhető csökkenés ütemében sem. Mivel a kormányzat a 2004. évi szigorítás szükségességét nem az addigi gazdaságpolitika folytathatatlanságával, hanem döntően az euróövezethez való csatlakozás követelményeivel indokolta, elmaradt az önkritika, ami a régi és az új felfogás együttéléséhez, a koalíciós frakciókon belüli megosztottsághoz, a valóságosnál is tehetetlenebbnek látszó kormányzat képéhez vezetett. E pozíció alkalmatlan volt az ellenzéki kettős beszéd – a további osztogatás és a gazdasági racionalitás egyidejű követelése – kezelésére is. Emellett, ha közzéadásig nem némi jóindulattal lehetségesnek is látszott, az euróövezethez való 2008-as csatlakozás feltételeinek 2006-ra előírt teljesítése politikailag – a választási év miatt, amikor egyetlen országra sem jellemző a restrikción – felettébb kétségesnek tűnt. Ráadásul a korábbinál csendesebb formában, de fennmaradt a kormányzat és a jegybank ellentéte is. Az MNB nem méltányolta a vitathatatlanul erősödő kormányzati szigorot, s az alapkamattal még a piaci kamatok őszi mérséklődését sem követte. Azzal pedig, hogy 2005. végi inflációs céljához meghökkenően merev kívánatos árfolyamsvot határozott meg, teret nyitott a november végi spekulációnak, ami újabb drasztikus kamatemelést váltott ki.

A csatlakozás gyorsaságának nemcsak a lehetősége, hanem a szükségessége is megkérdőjelezhető. A csatlakozó országok jelentős része későbbi időpontban tervezi az euró bevezetését, s nem sürgeti azt az EU sem. A stabilitási paktum elerőtlenedését mutatja, hogy az euróövezet tagállamai nem büntették meg Német- és Franciaországot, amiért költségvetési hiányuk immár a harmadik egymást követő évben túllépi az előírt mértéket. Emellett már több ország is felvetette, hogy a csatlakozási kritériumokat – például a nyugdíjreform hatására keletkező megtakarításokkal – korrigálni, lazítani kell.

Ha az euró 2008-as bevezetése eddig sem látszott hitelesnek – az elemzők is 2009-et tartják a legvalószínűbbnek –, érthető, ha a kormány akár presztízsveszteség árán is szabadulni szeretne e kööttségtől. Ugyanakkor ennek nyilvánvaló korlátot szab, hogy a Magyarországot finanszírozó külföldi befektetők az euró belátható időn belüli bevezetésére játszanak. A jelenlegi kamatszínvonal mellett azonban még egy év csúszás is rendkívül magas reálkamatot biztosít. Igaz, a forint árfolyam-ingadozása miatt ez nem kockázatmentes befektetés.

Az euró bevezetési időpontjának módosítása s ezzel az Európai Uniónak is átadott középtávú gazdaságpolitikai program realitásokhoz igazítása még növelheti is a gazdaságpolitika hitelességét, ha az abban foglaltak valóban komolyan vehetők. Ezt valószí-

nűsíti, hogy a piac pozitívan fogadta a pénzügyminiszter-jelölt január eleji bejelentését az elfogadottnál nagyobb, de a 2003. évinél lényegesen kisebb hiányt előirányzó s egyben további szigorítást is meghirdető 2004. évi költségvetésről. A pozitív várakozás akkor válhat tartóssá, ha tényleg sor kerül a kiadások csökkentésére, s megtörténik a várható államháztartási egyenleg havi alakulását bemutató előrejelzés publikálása, hogy az a piaci szereplők számára is jól követhető legyen.

Az euró bevezetésének időpontját a kormány elvileg önállóan határozhatja meg, ha azonban az annak egyik legfontosabb elemét jelentő infláció kérdésében az MNB más, ambiciózusabb célt követne, a gazdaságpolitika kiszámíthatósága nem javulna a szükséges mértékben. Bonyolítja a helyzetet, hogy miközben a jegybanki szigor mellett is szólnak valós szakmai érvek, ennek mértékében sokak a jelenlegi parlamenti ellenzék politikai érdekeinek is fontos szerepet tulajdonítanak. Mindeközben a jegybanki vezetés egyes személyeinek nemzetközi megítélése gyenge. A kormány és az MNB együttműködése így kényes feladatnak látszik.

Ettől függetlenül a tavaly elkezdett gazdaságpolitikai fordulat elmélyítése és hitelesége érdekében erősíteni kell annak koalíción belüli politikai hátterét. Ebben a parlamenti ciklusban nagy reformok megvalósítására már aligha lehet számítani, veszteséghorforrások megszüntetésére, a privatizációs folyamat végigvitelére, racionalizálásokra azonban igen. S arra is nagy szükség lenne, hogy a mai kormány- és ellenzéki pártok részéről ne szülessenek a kidolgozandó új, realisabb középtávú program sikerét veszélyeztető gazdasági és politikai elkötelezettségek.

Neményi Judit,

a Pénzügykutató Rt. tudományos főmunkatársa

AZ EU-CSATLAKOZÁSRÓL ÉS A GAZDASÁGPOLITIKAI MOZGÁSTÉRRŐL

A kétezres évek elejének hanyatló világgazdasági konjunktúrája és a hazai gazdaságpolitikai túlkapások következtében az EU-csatlakozás finise nem járhatott a magyar gazdaság eredetileg elképzelt fellendülésével. A félresiklott fejlődési pálya haladéktalan korrekciója miatt, még ha kedvezőbben alakultak volna a külső feltételek, akkor is a belföldi fogyasztást fékező lépésekre lett volna szükség 2003-ban és az EU-csatlakozás évében is, annak érdekében, hogy az állam és az ország külső eladósodása ne lépje újra túl a befektetők által kritikusként tartott mértéket.

Az euró bevezetéséig tartó időszakban az ország külső finanszírozási igénye (a folyó fizetési mérleg hiánya) kordában tartása jelenti a legszigorúbb pénzügyi korlátot a magyar fiskális politika számára. Az árfolyamkockázat miatt ugyanis a felzárkózáshoz szükséges relatíve magas GDP-növekedést lehetővé tevő magánberuházás csak akkor valósulhat meg a folyó fizetési mérleg fenntarthatóságának sérülése nélkül, ha a költségvetés úgy csökkenti a hiányát, ahogy növekszik a vállalati szektor hiteligénye. Azt is szem előtt kell tartani, hogy a fellendüléskor növekvő vállalati finanszírozási igényt a felzárkózó gazdaságban várhatóan nem ellensúlyozza a háztartások megtakarításainak a növekedése. Pontosán ezt láthattuk 2003-ban: amint a gazdasági feltételek javulásának első jelei mutatkoztak (2003 második felében), a növekvő folyó mérleghiány azonnal kételyeket váltott ki a finanszírozhatóságot illetően, pedig az államháztartás finanszírozási igénye az előző évhez viszonyítva és előretétekintve is csökkenő volt. A lakosság nettó megtakarításai 2001-ről 2002-re a GDP-hez viszonyítva mintegy felére csökkentek, majd 2003-ra elapadtak. A fő ok a lakáshitelek robbanásszerű növekedése, a hitele-

zési rendszer átgondolatlan kialakítása volt, de ennek korrekciója után is az várható, hogy a lakosság megtakarítói kapacitása lényegesen alacsonyabb szinten alakul, mint a piacgazdasági átalakulás kezdetén. Az államháztartás finanszírozási igényét Magyarországon tehát nem az eurővezeti csatlakozás (maastrichti) kritériumainak teljesítése miatt kell a GDP 3 százaléka alá csökkenteni, hanem azért, mert csak így biztosítható a kiegyensúlyozott fejlődéshez a megfelelő külső finanszírozás.

A befektetők által középtávon finanszírozhatónak ítélt folyó hiány nagysága az EU-csatlakozással elvileg valamelyest nőhet, hisz az uniós tagsággal az ország kikerül az átalakuló piacgazdaságok kockázati besorolásából, és egyidejűleg kötelezettséget vállal, hogy stabilitásorientált gazdaságpolitikát folytat. A közvetlen támogatásokon kívül ebben az értelemben növelheti az EU-csatlakozás a gazdaságpolitika és a gazdaság mozgásterét. Az elmúlt évtized számait áttekintve azonban érdekes módon az látszik, hogy a „zsinórmérték” nem sokat változott: a külföldi befektetők elbizonytalanodása mindig akkor következett be, amikor a külföldi finanszírozás a GDP-hez mérve 8-9 százalékos körüli mértéket elérte (beszámítva a külföldiek visszaforgatott profitját is), noha időközben valódi piacgazdasággá alakult át és stabilizálódott a kilencvenes évek első felében még a termelői kapacitások összeomlását épphogy kiheverő magyar gazdaság. Ez nem egyfajta számmisztika, hanem abból is következik, hogy bármennyire is jelentős eredményeket ért el Magyarország az állam eladósodásának mérséklésében, a GDP 58 százaléka körüli államadósság (adósságráta) az ország fejlettségéhez képest még mindig magasnak tekinthető. Ugyanakkor a külföldi befektetők figyelmét az sem kerüli el, hogy a forintban kibocsátott államkötvények több mint 40 százaléka külföldi kézben van, s az adósságráta az elmúlt két évben újból növekedni kezdett. Az árfolyamkockázat miatt várhatóan még EU-tagként is meglehetősen szigorú külső pénzügyi (fizetési mérleg) korlát komoly ösztönzést ad arra, hogy Magyarország a közös európai valuta mielőbbi bevezetésére törekedjen.

A 2001–2002. évet – mint a középtávú tervek bázisát – nagyon speciális mutatók és arányok jellemezték, ami megtévesztő politikai érvelésekre is lehetőséget adott. Úgy tűnt, vagy legalábbis egyes politikusok úgy állították be, mintha Magyarországon igenis lehetne egyszerre relatíve magas növekedést, kiugróan nagy bérnövekedést és alacsony inflációt produkálni, s nem „büntetődik” a költségvetés hiányának partatlan növelése, mert a lakossági fogyasztás és beruházások felfuttatásával az ország függetlenítheti magát a külvilágtól a nélkül, hogy a külső egyensúly romlana. Ezek az értékelések negligálták a folyamatok közötti dinamikus összefüggéseket, s az éppen aktuális mutatókra koncentrálna lesöpörték azokat az aggodalmakat, amelyek a belföldi eredetű keresleti sokk késleltetve jelentkező inflatorikus és egyensúlyromboló hatásának veszélyére hívták fel a figyelmet. A 2002-es kormányváltás után az „ideológia” változott ugyan, de az állami költsékezés és az államháztartási hiány tovább nőtt. Végül a 2002-es, a GDP 9,2 százalékát kitevő deficitrekord kapcsán elsikkadt, hogy ez csupán azért nem okozott fizetésimérleg-krízist, mert a rossz konjunkturális viszonyok miatt a vállalati szektor nettó megtakarítói pozícióba került az országgyűlési választás évében. Arra sem fordított elég figyelmet (különösen nem az elvileg előretételezően működő monetáris politikában), hogy a minden előzetes várakozásnál magasabb államháztartási hiány egy része már „benne volt a gazdaságban” az összes inflatorikus és egyéb hatásával együtt, s csupán az elszámolására került sor 2002 utolsó negyedében (az MFB-vel kapcsolatos költségek egy része). A 2003-ra és 2004-re előirányzott költségvetési kiigazítás megoldhatta volna az egyébként nagyon kényes egyensúlyi helyzetet, ha sikerült volna valódi egyezségre jutni a kormányoknak az MNB-vel a fiskális és a monetáris politikai összhangjának megteremtését és a makrogazdasági célokat illetően. De nem sikerült, aminek az lett a következménye, hogy 2004 elején, öt hónappal az EU-csatlakozás előtt a magyar

gazdaság a külföldi befektetők szemében kiszámíthatatlanul magas árfolyamkockázatot jelent, s változatlanul a feltörekvő piacok kockázatát fizeti.

Pedig az EU-csatlakozás két csatornán keresztül is segítette a magyar gazdaságot abban, hogy a 2002-ben váratlanul kialakult, a kilencvenes években megismert (1995. és 1999. évi) kritikus egyensúlyi helyzetekhez hasonló csapdából viszonylag könnyen kikeveredjen. Egyrészt az uniós csatlakozás bizonyossá válása (a 2002. októberi ír referendum után) jelentősen lecsökkentette a külföldi befektetők által elvárt kamatprémiumot. Másrészt pedig a külföldi befektetők éppoly rövidlátónak bizonyultak a makrogazdasági mutatók értékelését illetően, mint a belföldi politikusok többsége. A magyar gazdaság alapvető folyamait illetően az igazán kilátástalan és torzulásokkal járó (2001–2002) időszakban, egészen 2003 közepéig nem fogalmazódtak meg a finanszírozhatóságot veszélyeztető kételemek. Érdekes módon a forintkockázatot emelő első értékelések épp akkor láttak napvilágot, amikor a fellendülés első pozitív jelei mutatkoztak a magyar gazdaságban, s ez – a várakozásoknak megfelelően – megmutatkozott a fizetési mérleg romlásában is.

A külföldi pénzügyi befektetők nem kérdőjelezték meg a forint 2001-től bekövetkezett nagymértékű reálfelértékelődésének tartósságát sem, holott a magyar gazdaság versenyképességét érintő kedvezőtlen hatásokat egyértelműen jelezte a működőtőke-befektetések elapadása. A Magyar Nemzeti Bank szűk látókörű monetáris politikája megakadályozta, hogy az ország az EU-csatlakozásnak köszönhető pozitív körülményekkel élni tudjon. Az MNB az elvárt kamatprémium csökkenése ellenére ragaszkodott a kamatok magasán tartásához, továbbá meghirdette, hogy a kormánytól eltérő, egyre hiteltelenebbé váló inflációs célját kizárólag az árfolyam további erősítésével is el fogja érni. Hiába látszott, hogy a magyar gazdaságot ellehetetlenítheti a túlzottan erős, a termelékenység növekedésétől elszakítva erősített valuta, az MNB ragaszkodott a nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedően magas kamatokhoz egészen addig, amíg 2003 januárjában elementáris erejű felértékelési támadás nem érte a magyar árfolyamrendszert.

A januári roham nem bizonyult kijózanítósnak. Utána sem sikerült a fiskális és a monetáris politika közötti összhangot hitelessé tenni a piaci szereplők számára, sem pedig a tanulságokat leszűrni, hogy milyen eszközökkel érhető el az egyensúlyi pályára való visszatérés. A kormány és a monetáris tanács közös döntése, az árfolyamsáv júniusi leértékelése viszont újból magasra emelte a forintkockázatot, s ezzel a magyar felzárkózás költségeit minden fundamentális ok nélkül jelentősen megdrágította. A gazdaságot most már nem a túlzottan erős forint, hanem a túlzott volatilitás sújtotta elsősorban. Az MNB és a kormány közötti súrlódások állandósultak, s a 2005 végi közös inflációs célról született megállapodáson kívül mindenről ellentétes nyilatkozatok sokkolták a piacot. Mindez tovább sodorta az országot az újabb, novemberi „valutakrízis” felé, ami valójában a széles sávós árfolyamrendszer erős térfelén zajlott, és valójában az generálta, hogy az MNB többször és határozottan deklarálta, hogy a 260 forint/eurónál gyengébb forintárfolyamot (bármí álljon is a háttérben) nem tolerálja átmenetileg sem. A jegybank érvelését sem a folyó fizetési mérleg, de még csak az inflációs cél elérése sem indokolta, s a gazdaság és a lakossági eladósodás fékezéséhez sem kellett a további kamatemelés. A 2004 elejére kialakult 12,5 százalékos magyar kamatszint visszaveti a magyar gazdaság fejlődését, nem áll összhangban az egyensúlyi jellemzőkkel, sem azzal a ténnyel, hogy néhány hónap múlva az ország csatlakozik az európai integrációhoz. A többi csatlakozó ország, a magyarnál nem jobb külső és belső hiánymutatókkal a magyar kamat töredékeért tud finanszírozáshoz jutni külföldről. A hitelesség elvesztése jelenti ma a magyar gazdaság és gazdaságpolitika mozgésterét illetően a legkomolyabb korlátot.

A magas kamatprémium egyelőre „csak” a forintban denominált eszközökön – az árfolyam kiszámíthatatlansága miatt – mutatkozott meg, de ha nem sikerül gyorsan hely-

reállítani a bizalmat, akkor a devizakibocsátások árazása, az országgockázat is megemelkedhet. Ezért a csatlakozó régióból „kilógó” magas magyar kamat ma tovább szűkíti azt a mozgásteret: nagyobb mértékű költségvetési kiigazítást tesz szükségessé, mint amit egyébként a felzárkózás egyensúlyi jellemzői miatt el kellene érni. Pedig, mint korábban láttuk, egy magas növekedési pálya egyensúlyi követelményei – a piaci és árfolyamkockázatok jelenléte miatt – már szigorúbbak lehetnek, mint a monetáris uniós tagság fiskális (deficit és államadósság) követelményei. A fiskális politika előtt tehát Magyarországon kettős cél áll az euróövezeti konvergencia időszakában. Rövid távon az államháztartási hiányt jelentősen le kell csökkenteni az elmúlt évek magas állami finanszírozási igényének kiigazítására, valamint az egyensúlytalanság és az infláció megfékezésére. Amennyiben lassú a fiskális pozíció visszatérése a 2000-ig érvényesült pályához, akkor egyre nő a fenntarthatatlanság/finanszírozhatatlanság kockázata. Hosszabb távon pedig a tartósan magas növekedés feltételeihez kell igazítani a fiskális alkalmazkodás folyamatát. Mindez az euróövezeti követelményektől függetlenül feltétele Magyarország felzárkózásának.

A gazdaságpolitika fegyelmezettsége nem elegendő szavahihető monetáris politika nélkül. Az ERM II-be való jövő évi belépést a stabilitást erősítő lépésnek szánták a hatóságok, ami hozzájárulhat a befektetők bizalmának visszaszerzéséhez azzal, hogy az EKB támogatását élvezzi. Magyarország azonban már eddig is ERM II-kompatibilis, széles sávú árfolyamrendszert működtetett egyoldalúan, s a formális ERM II-tagság csak akkor jelenthet ténylegesen nagyobb stabilitást, ha a magyar inflációs célkövető rendszer hitelessége helyreállítható. Ehhez szükség van az elmúlt években folytatott monetáris politika átértékelésére is annak érdekében, hogy elkerülhetővé váljanak a magyar gazdaság fejlődését károsító, a monetáris politika indukálta külső nominális sokkok.

A magyar euróövezeti belépés elhalasztása az évtized végére csak látszólag adna több időt az alkalmazkodásra. Magyarország tapasztalatai (különösen a közelmúltbeliek) arra utalnak, mintha a saját valuta, az önálló monetáris politika egyértelműen növelné az ország sérülékenységét. Abban azonban, hogy a 2003-as magyar gazdaság kénytelen volt szembesülni a valutakrízis-helyzetek különböző formáival, az játszott szerepet, hogy fenntarthatatlan volt a lazuló fiskális és a szigorító monetáris politika keveréke, és hibát hibára halmozott a monetáris politika. Ugyanakkor azonban a többi csatlakozó ország tapasztalatait áttekintve azt is láthatjuk, hogy az új EU-tagországokban a konvergencia folyamatosságára komoly veszélyt jelenthetnek a tőkeáramlási sokkok, amelyek ellen védtelennek bizonyulhat a hazai monetáris politika. A folyó fizetési mérlegből származó pénzügyi korlát csak az árfolyamkockázat megszűntével enyhülhet jelentősebben, azaz a növekedés és a felzárkózás dinamizálódására az euró bevezetése után lehet számítani. Magyarországon az euró 2008-ra tervezett bevezetését is kockára tette a 2003-as bizalomvesztés. Egy későbbre halasztott euróbevezetés esetén azonban erősödne az a belföldi kockázat, hogy az egyébként az euró bevezetése nélkül is elengedhetetlen reformokra és korrekciókra politikai/választási okok miatt nem kerül sor. De az is előfordulhat, hogy a saját valuta sérülékenységéből fakadó szigorúbb pénzügyi korlát nem teszi lehetővé a reformokat. Az euró későbbre halasztott bevezetése ezért csak látszólag jelent kevesebb áldozatot a magyar gazdaság számára, mert közben jelentősen megnöveli ennek a forgatókönyvnek a kockázatát.

Mi a magyar gazdaságpolitika mozgástere az EU-csatlakozás küszöbén – hangzik a *Szerkesztőség* körkérdése. Többféle megközelítésben kínálkozik ehhez hozzászólás. Leginkább a rövid távú feladatok és a középtávú feltételek összekapcsolása nyújt egyfajta kiindulópontot.

Úgy tűnik, nem kevesen osztják, fogalmazzák meg ma már azt a vélekedést, hogy gazdaságunk egyensúlyának romlása és *versenyképességünk gyengülése háttérben egy kiérlelt gazdaság- és társadalomfejlesztési koncepció hiánya húzódik meg*. „Egy ilyen koncepció birtokában lehet leginkább elkerülni a rögtönzést, az egymás hatását esetleg kioltó ad hoc intézkedéseket” – írtam egy évvel ezelőtt (*Külgazdaság*, 2003/3, 32. o.). *Megvannak-e ma a feltételek egy széles körű társadalmi támogatást élvező közép- és hosszú távú nemzeti stratégia és program kialakításához, megvalósítása elkezdéséhez?* Vagy csupán a feszültségek oldására jut elegendő tér és erő?

EU-csatlakozásunk – és teljes jogú taggá válásunk 2004. májusban – *önmagában nem korlátozza alapvetően a magyar gazdaságpolitika mozgásterét*. Az EU-tagság magában foglalja a tagállamokra kötelező jogszabályokat, az együttműködés intézményrendszerét és a makrogazdasági egyensúly fokozatos megközelítésére irányuló középtávú vállalásokat. Ezek alkalmazása, teljesítése – kompromisszumokkal, bizonyos önkorlátozással – közvetlen, még inkább távlati érdeke a szerződő feleknek, nem utolsósorban az újonnan csatlakozó tagállamoknak, nekünk is.

Kétségtelen, a Közösség egységes szabályrendszere, amely a körülményekhez igazodva maga is változhat, fejlődik, konfliktusokat is gerjeszt. Sem az egyes tagállamok valós vagy vélt partikuláris érdekei, sem tagállamon belül az egyes érdekcsoportok törekvései nem harmonizálhatók az egyedi igények sokaságának megfelelő mértékben. Előfordulnak érdeksérelmek a régi és új, a nagy és kis tagországokra egyaránt kiterjedően; az egységes szabályozásnak vannak, lehetnek átmenetileg vagy tartósan kárvallottjai, az élesebb piaci versenynek vesztesei. A veszteségek minimalizálása feladatot ró a kormányokra, lépésre kényszeríti az érintett vállalatokat, vállalkozókat.

Az alkalmazkodás terheit is figyelembe véve az *új tagállamok jelentős mértékben megőrzik gazdaságpolitikai szuverenitásukat*. Magyarország költségvetési politikája, a jövedelempolitika, a társadalompolitika, a gazdaság szerkezetére és a fejlesztés prioritásaira irányuló döntések nagyfokú önállóságot élveznek. A monetáris politikában az euróövezetbe való felvétel ütemezésétől függően fokozatosan alkalmazkodni kell a felvétel szigorú követelményeihez. Ez mindinkább magában foglalja az államháztartás deficitjének, az államadósságnak, a pénzromlásnak ésszerű szintek és keretek között tartását is. E követelményekhez történő igazodás számunkra az EU-csatlakozástól függetlenül is kívánatos cél, hiszen ezek a követelmények egy viszonylagos pénzügyi egyensúly elérését szorgalmazzák, ami nélkülözhetetlen a már megérett, nagy költségigényű strukturális reformok – közigazgatás, egészségügy, oktatás – elkezdéséhez, valamint a gazdasági növekedés legalább közepes ütemű fenntartásához.

Gazdaságunk kiegyensúlyozott fejlődését nem az EU-tagságunkkal járó kötelek gátolják. *A közösség írott és íratlan szabályai, főként pedig az Európára kiterjedő (és globálissá szélesedő) nyitott piac és az éles verseny eddig nem tapasztalt intenzitású teljesítménykényszert ró a hazai gazdaság szereplőire*. Ezen túlmenően pénzügyi és

* Rába András írása megjelent a februári számunkban, a számítógépek közötti kompatibilitási problémák miatt azonban tördelési hibák keletkeztek. Ezért a helyes változatot most közöljük – A szerk.

immateriális támogatásban is részesülünk. Az *Európai Unió tagjaként több esélyünk van nemzeti érdekeink érvényesítésére*, mintha kívül maradtunk (kívül rekedtünk) volna, ami az adott nemzetközi konstellációban amúgy sem reális alternatíva.

A magyar gazdaság kiemelkedését a jelenlegi hullámvölgyből, valamint az EU-csatlakozás révén számunkra megnyíló előnyös lehetőségek kiaknázását *számos, elsősorban belföldi eredetű kedvezőtlen körülmény nehezíti*. Ezek közül hármat emelünk ki.

A) *Késedelem az infrastruktúra* – így a közúti közlekedés, vasút, energetika, környezetvédelem, egészségügyi ellátás – *korszerűsítésében és fejlesztésében*. Ez az országos elmaradás egyúttal fokozza a történelmileg kialakult nagy regionális különbséget a fejlettebb, jobban ellátott, valamint az elhanyagolt, visszamaradt körzetek között az életviszonyok és az előrejutás lehetősége tekintetében. *E lemaradás korrekciója szükségességének felismerése tükröződik némileg a 2004. évi költségvetés előirányzataiban*, de ez egy hosszú út szerény kezdete csupán. Annál is inkább, mivel a rendkívül költséges infrastrukturális beruházások finanszírozása a jelenlegi ígervényekhez képest nagyságrenddel nagyobb nemzetközi részvétel és támogatás bekapcsolódását tenné szükségessé.

B) 2001 és 2003 között lényegesen megváltozott, *eltorzult az összkereslet szerkezete*. Ugrásszerűen megnőtt a személyi fogyasztás és ennek importvonzata a beruházások és az export rovására. A két egymást váltó kormány állami túlköltekezéssel, a reálbereknek a termelékenység többszörösén meghaladó ütemű emelésével, illetve emelkedésének ösztönzésével, a lakásépítési és -vásárlási hitelek rendkívül nagyarányú költségvetési támogatásával megsértette a gazdaság fejlődésének néhány fontos követelményét. Elapadt a lakossági megtakarítás s ezzel a beruházások fő hazai forrása, szükségszerűen megnőtt az áthidaló jellegű, főként nem a termelést és fejlesztést szolgáló külföldi hitelek igénybevétele, duzzadt a belföldi és külföldi adósságállomány, lényegesen visszaesett az adósságot nem generáló külföldi működő tőke beáramlása.

C) *A monetáris politika következetlen lépéssorozata* 2003 folyamán: a forintnak az exportot sújtó felértékelése (felértékeltsége), majd a nyári „sáveltolás”, végül a decemberi drasztikus kamatemelés. Mindez és jelenleg főként a rendkívül magas kamat veszélybe sodorja a költségvetés hiányának tervezett csökkentését, megállítja a dezinflációs folyamatot, fékezi a vállalati beruházások kívánatos kibontakozását, a forint elleni támadásra serkenti a spekulatív tőkét, és csökkenti a bizalmat a magyar gazdaság iránt külföldön kormány-, vállalati és pénzügyi körökben egyaránt.

A B) pontban említett jelenségekkel kapcsolatban érdemes egy kis kitérőt tenni. Talán nem érdektelen a kínálkozó nemzetközi példák közül kiválasztani és összehasonlítani két összehasonlíthatatlan, mert annyira eltérő helyzetű ország, az Amerikai Egyesült Államok és Magyarország gazdaságának és gazdaságpolitikájának alakulását az utóbbi 2-3 évre visszatekintve. Az USA-ban alacsonyra süllyedt a lakosság megtakarítási rátája és magasra nőtt eladósodása. Rekordméretű házépítés és házvásárlás ment végbe igen alacsony kamatlábú rekordszintű kölcsönök igénybevételével. A gazdasági növekedés élénkítésére (és a megrendült nemzetbiztonság szilárdítására) törekedve a kormány expanzív pénzköltő politikát folytat, adókedvezményekkel kiegészítve. Az államháztartás hiánya szokatlan méretűre duzzadt. Visszaesett a külföldi működő tőke beáramlása, a tőkeimportban emelkedik a rövid lejáratú, spekulatív célú befektetések aránya. A külföldről beáramló tőkebefektetések nem fedezik a kereskedelmi és a folyó fizetési mérleg növekvő hiányát. Az amerikai gazdaság már megindult élénkülésének gyorsulását a vezető körök nem utolsósorban a külföldi piacok keresletének fellendülésétől, az export felfutásától remélik, ezért az adott helyzetben nem tekintik feltétlenül kedvezőtlennek a dollár drasztikus leértékelődését.

Feltűnően emlékeztet mindez a hazai negatív folyamatokra, azok számos elemére. Csakhogy amit az Egyesült Államok – kiemelkedő világgazdasági és nemzetközi straté-

giai szerepe, erőforrásainak nagyságrendje folytán – átmenetileg, áldozatok árán „megengedhet magának”, az Magyarországon esetében, ha tartós a leromlás, igen nagy kockázattal jár. Továbbá Amerikában a *termelékenység* a gazdasági konjunktúra hanyatlásának időszakában is jóval gyorsabban nőtt, mint a magyar, sőt az európai átlag. Ezekben az években realizálódnak az informatikai forradalom eredményei, és az amerikai társadalmi berendezkedés rugalmasságot, hatékonyságot kényszerít a gazdasági élet szereplőire. Lámfalussy Sándor szavaival a technológiai forradalomra és az innovációra alapozott folyamatos szerkezeti megújulás és az éles verseny „teremtő rombolást” vált ki világszerte az alkalmazkodásra képes országokban, társadalmakban. Nyugat-Európa számos országában is napirendre került az állami újraelosztás szerkezetének felülvizsgálata, a „jóléti vívmányok” finanszírozásának újragondolása, az adórendszer módosítása és általában a felhalmozás forrásainak bővülését előmozdító reformok.

Az OECD-országok többségében a gazdasági növekedés már megindult felfelé ívelését elősegíti az alacsony kamatszínvonal, továbbá az Európán kívüli piacok jelentékeny importkereslete. Ugyanakkor az export fellendítését előmozdítandó valóságos „valutaleértékelési verseny” bontakozik ki a világ számos pontján; résztvevői az USA-n kívül Kína, Japán, más délkelet-ázsiai és egyes latin-amerikai országok. A világgazdaság 2004/2005 folyamán valószínűsíthető fellendülését mintegy előre vetíti a hosszú lejáratú kamatok növekedése. A nemzetközi gazdasági környezet, a világkereskedelem alakulása tehát a következő egy-két esztendőben az eddiginél kedvezőbb, egyúttal igényesebb közeget jelez előre a magyar gazdaság növekedésének fenntartásához, esetleg gyorsulásához, a piaci alkalmazkodáshoz.

Mindezek ismeretében és az EU-csatlakozás által megnyíló lehetőségek tükrében nézhetünk szembe Magyarországon a megújulás követelményeivel.

Gazdaságpolitikánk szükséges korrekciója s ezzel az ország hazai és nemzetközi hitelének visszanyerése egyelőre *a kielevezett belpolitikai viszálykodás falába ütközik. A kormányon lévőknek* – függetlenül attól, hogy a választási ciklus melyik fázisában vagyunk – *lehetőségük van arra, hogy racionális döntéseket hozzanak.* Ennek kiinduló feltételei a következők.

a) *A valóságos helyzet elemzése, nyílt feltárása kétsédelem nélkül.* Megkülönböztetés a rövid távon szükséges lépések, valamint a kimunkálendő, középtávon eloirányozható reformok, célok, eszközök között. Ami nem halasztható: 2004 első hónapjaitól mind az export és a beruházás fellendítését, mind a kamat és az árfolyam ésszerű alakulását előmozdító *megfontolt irányváltásra van szükség és lehetőség.* Ez elkerülhetetlenül a kereslet szelektív korlátozásával, kedvezmények megszüntetésével, a tervezett inflációt átmenetileg meghaladó árszintemelkedéssel is jár.

b) *A gazdaság- és társadalomfejlesztés közép- és hosszú távú koncepciójának kidolgozása,* egy éven belül szakmai-tudományos erők részvételével, a szociális partnerek együttműködését megnyerve. A fejlődés távlatainak rögzítése elősegítené mind az Európai Unióba való beilleszkedés útvonalának kijelölését, mind a széles körű társadalmi támogatást.

c) A gazdaság konszolidációjának és fejlődésének esélyét növelné, ha a belpolitikai konfrontáció során lelepleződnének és kiküszöbölődnének mind a fedezetlen ígéretek, mind a közhangulat mérgezését célzó, a „minden rossz” közérzetet súlykoló populista megnyilvánulások. A döntéshozóknak önbizalommal és határozottsággal kell érvelniük programjaik és intézkedéseik mellett, amennyiben azok szakmailag alátámaszthatóan a társadalom közvetlen vagy távlati érdekeinek szolgálatát célozzák. A nézetek és megközelítések sokszínűségét tisztelgetve tartva elérhető a nemzeti célok szükséges minimumát magában foglaló társadalmi megállapodás; e nélkül felzárkózás helyett visszaesnének a nemzetek rangsorában.

A SIKERES EU-TAGSÁG ÉRDEKÉBEN A MAGYAR GAZDASÁGPOLITIKA ELŐTT ÁLLÓ KÖZÉPTÁVÚ FELADATOKRÓL

2004 várhatóan a világgazdaság egészét tekintve már a fellendülés éve lesz. Ez eltérő módon érvényesül a különböző régiókban. Még az EU-n belül is jelentős eltérés tapasztalható a fejlett jóléti hálóval rendelkező gazdag tagországok és a többiek között. Magyarország gazdaságpolitikai keretfeltételeit a belépés után egyre nagyobb mértékben fogja meghatározni az Európai Unió.

Amit ugyancsak szem előtt kell tartani az EU-tagság teremtette feltételrendszerben, az az, hogy Magyarország gazdasági fejlettsége az egy főre jutó GDP alapján az EU-átlag mintegy felét teszi ki. Az EU-tagságnak középtávon pozitív hatással kellene hozzájárulnia relatív szegénységünk mérséklődéséhez. Ez a folyamat fenntartható módon csak akkor valósulhat meg, ha a gazdaság növekedése magasabb lesz az EU-átlagnál, ugyanennek kell megvalósulnia a beruházások területén is. A bérek és jövedelmek növekedésének pedig igazodnia kell a termelékenység növekedéséhez. Ezek azok a legáltalánosabb keretfeltételek, amelyek a sikeres magyar EU-tagság feltételei és következménye is egyben.

Az elmúlt néhány évben a magyar gazdaságpolitika ezeket az általános egyensúlyi feltételeket figyelmen kívül hagyta. Lelassult a GDP növekedési üteme és drasztikusan visszaestek a beruházások. Eközben pedig dinamikusan növekedtek a bérek. A gazdaságpolitikának más pályára kell állnia.

Ahogy számos más ország számára, így Magyarország számára is a leglényegesebb gazdasági kérdés a fenntartható növekedés biztosítása. Az, hogy ez a növekedés 2010-ig folyamatosan biztosítható legyen, még az EU-ba történő belépésünk után is jórészt a magyar gazdaságpolitikán múlik. A csatlakozást követő első években nyilvánvalóan a tanulási folyamatban veszteségeket is el kell szenvedni. Itt azonban az lesz az iránymutató, vajon a velünk együtt csatlakozó közép-kelet-európai országok ezt a kihívást milyen sikerességgel tudják megoldani. Már most látszik, hogy Magyarország nem rendelkezik kiugróan jó eredményekkel saját régióján belül, sőt bizonyos szempontból a közepesen teljesítő csoportba tartozik. A csatlakozást követően talán a leglényegesebb tartós, régióon belüli különbségeket az eredményezi, hogy az évenkénti nettó tőkebevonás területén ki milyen eredményeket könyvelhet el.

Az EU-tagság valamennyi csatlakozó számára csökkenti az országekockázatot. Ez akár a tőke régió iránti érdeklődésének fokozódásához is elvezethet. Azt azonban, hogy Magyarország saját régióján belül milyen pozíciókat harcolhat ki magának, az alapvetően gazdaságának és gazdaságpolitikájának megbízhatóságától és vonzerejétől függ.

A magyar gazdaságpolitika számára tehát állandó kihívást jelent majd a saját régióján belüli pozíciója javításának kényszere. Ebből a szempontból kiugró jelentősége van a 2004-es évnél. Ekkor kell ugyanis a pénzügyi stabilitás két fontos részét, a költségvetést és a belföldi folyó árak emelkedését olyan mederbe terelni, illetve tartani, ami a befektetők számára hitelt érdemlően a konszolidálódás folyamatát mutatja. A fiskális és a monetáris fejlemények szempontjából egyaránt régióján belül is érzékeny helyzetben van a gazdaság és a gazdaságpolitika is. Ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy nemigen van példa arra, hogy a pénzügypolitika két komponensét egyszerre lehetne stabilizálni. Méghozzá úgy kellene ezt a stabilitást elérni, hogy közben ne kelljen növekedési áldozatot hozni. A monetáris és a reálkonvergencia egyaránt fontos, ha az évtized végéig a Gazdasági és Monetáris Unió (GMU) tagjává szeretnénk válni.

Ma még nehéz megmondani, hogy a globalizációs kihívásoknak hogyan fog megfelelni a vezető EU-tagországok gazdasága és gazdaságpolitikája. 2003-ban megkezdődött a nagy jóléti rendszerek átalakítása ezekben az országokban. Ezzel párhuzamosan pedig a megtermelt tiszta jövedelem arányainak átalakítása is megkezdődött, azaz olyan adóformok indultak el, amelyek mérséklik az állam újraelosztó tevékenységét, és ennek következtében növelik a cégek adózás utáni bevételét. Az átalakuló állami szerepvállalás társadalmi támogatottsága természetesen ma még nemigen ítéhető meg. Egy azonban biztos, nem lehet középtávon feszültségmentes időszakra számítani a társadalmi konszenzus szempontjából.

Ennek kapcsán felmerül a kérdés, vajon az újonnan csatlakozó, relatíve szegény, és egy ország kivételével kis és közepes országok gazdasági fejlődését ez az átalakulási folyamat hogyan fogja befolyásolni. Amire mindenképpen számítani kell, az az, hogy az ún. szolidaritási elv az EU-n belül sérülni fog, vagy szebben fogalmazva, új értelmezést kap. Magyarországnak tehát arra kell felkészülnie, hogy miközben az újonnan csatlakozókkal együtt igyekeznie kell a 2007-es közös költségvetésben a lehető legjobb feltételeket elérni, rendelkeznie kell egy olyan stratégiával is, ami arra az esetre szól, ha ezek a pozíciók mégsem alakulnának elég jól. Ekkor pedig valójában az a korábban már említett kérdés merül fel, vajon az egységes belső piacon hogyan alakul tőkevonzó képességünk. Nyilvánvaló, hogy a német, a francia és a többi átfogó vagy kevésbé átfogó államháztartási reform az EU-15-ben egyben azt is célozza, hogy a tőke számára maguk is egyre kedvezőbb telephellyé váljanak. Tehát Magyarországnak nemcsak saját régióján belül kell versenyeznie majd a működő tőke megszerzéséért, hanem szinte valamennyi EU-tagországgal. Így azután a gazdaságpolitika első számú kérdésévé válik, hogy a kiszámíthatóságtól az adórendszerig milyen gazdaságpolitikát kell folytatni a siker érdekében. Ennek fényében nagyon valószínű, hogy az előttünk álló középtávú időszakban nem a társadalmi igazságosság lesz a gazdaságpolitika középpontjában. Azaz nem valószínű, hogy szociális kérdések kerülnek előtérbe. Ez nem azt jelenti, hogy a foglalkoztatás javítása ne maradna az egyik legnagyobb kihívás az EU-tagországok számára.

Nem zárható ki, hogy Magyarországon is csökkennie kell középtávon az állami újraelosztás mértékének. Nagyon valószínű, hogy a közös forrásokból megnyerhető fejlesztési lehetőségek mellett a költségvetés egyéb fejlesztési tevékenységet nem fog tudni támogatni. Nagyon valószínű, hogy az elosztási politikában olyan lépéseket is meg kell tenni, amelyek Magyarországon az önkormányzatok és a régiók megerősödéséhez vezetnek.

Egészen biztos, hogy ahhoz, hogy a bérek racionális mértékű növekedésének megteremtődjön a lehetősége, arra van szükség, hogy a munkaadó, a munkavállaló és az állam közötti párbeszéd nemcsak hogy fennmaradjon, hanem hitelesebbé is váljon. Ennek kapcsán érdemes megjegyezni, hogy egy gazdaságpolitika kiszámíthatósága az adott ország belpolitikai viszonyaitól is függ. Fontos lenne, hogy a parlamenten belül a fő gazdaságpolitikai célokról és az alkalmazható módszerekről egyaránt konszenzus alakuljon ki. Ha ez éppen az EU-tagság révén nem a vágyálmok világába tartozó elvárás lesz, akkor már jelentős lépést tesz előre Magyarország nemzetközi tőkevonzó képességének javulása érdekében.

Mindazokon a területeken, amelyek a csatlakozás után is nemzeti kézben maradnak (ez kb. a gazdaságpolitika 70 százaléka, tehát nem kevés), lehetőség lesz arra, hogy Magyarország régiójához képest pótlólagos telephelyi előnyöket teremtsen. Középtávon ezek közé a területek közé mindenképpen besorolható az oktatáspolitika és a regionális politika is. Ide tartozik annak az intézményrendszernek a fejlesztése, ami a gazdasággal, az állampolgári léttel összefüggő intézkedéseket megkönnyíti, világhossá teszi és csökkenő mértékben lesz az egész rendszer korrupciógyanus.

Az EU-tagság kapcsán összegzésképpen két dolgot érdemes hangsúlyozni. Egyrészt azt, hogy minden közösségi politikában vagy részben közösségi politikában Magyarországnak tudnia kell nemzeti érdekeit, és tudnia kell lobbiznia ezért. Amilyen mértékben sikeresebb, olyan mértékben válik lehetővé az EU-tagság sokféle járulékos hasznának realizálása. A másik terület pedig értelemszerűen a nemzeti kézben maradó gazdaságpolitika stabilitásának és kiszámíthatóságának biztosítása.

Ma úgy tűnik, hogy ezeknek a kihívásoknak több szempontból nem felel meg a gazdaságpolitika. Tehát újragondolásra és kiigazításokra van szükség. Amilyen mértékben ez megtörténik, olyan mértékben merül fel a hiteles kommunikáció igénye. Egy gazdaságpolitika megvalósíthatósága jelentős mértékben attól függ, milyen társadalmi támogatottságot élvez. A társadalom természetesen strukturált, tehát különböző érdekcsoportokkal kell a gazdaságpolitikát elfogadtatni. Ezen a téren is jelentős előrelépésre lenne szükség.

Arra lehet számítani, hogy a gazdaságpolitikai tisztánlátás, a reformok társadalmi elfogadottsága az EU 15 régi tagországában is felmerül, és az előttünk álló középtávú időszakban remélhetően javulni fog. Ezért kell Magyarországnak is ebbe a trendbe minél sikeresebben beilleszkedni.

Sass Magdolna,

az MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont tudományos főmunkatársa

Az integráció és a gazdaságpolitikai mozgástér alakulásának kapcsolata leginkább a gazdasági és monetáris unió megeremtésére való felkészülés időszakában került a gazdaságpolitikusok és kutatók érdeklődésének homlokterébe. Sokak szerint ez a nemzeti gazdaságpolitikai autonómia korlátozásának minőségileg új szakaszát jelenti. Az EMS-ből még ki lehetett lépni (vagy csatlakozni sem kellett), az eurózóna viszont már a gazdaságpolitikai együttműködés és a harmonizáció sokkal mélyebb és sokkal kevésbé visszafordítható szakaszát jelenti. Az újonnan csatlakozóknak vállalniuk kellett, hogy egyetértenek a gazdasági és monetáris unió céljaival és később meghatározandó időpontban csatlakoznak hozzá. Ennek következményei éreztetik hatásukat a gazdaságpolitikai mozgástér változásában. A teljesség igénye nélkül érdemes a téma néhány elemét kicsit részletesebben körüljárni.

1. 2004 után a gazdaságpolitikai mozgástér szűkülésének mértéke több okból is eltérő lesz. Egyrészt a (központosított) EU-politikák és szabályozások természetesen minden tagországot érintenek, azonban – érthetően – a kisebb tagországok mozgástere kisebb, mint a nagyobbaké. A legnagyobb méretű német gazdaság vezető szerepe nem kérdőjelezhető meg. (Egyes szerzők szerint a német gazdaságpolitika mozgástere szűkült a legkevésbé az integráció folyamatában.)

Másrészt eltérő a gazdaságpolitikai „autonómiavesztés” az egyes gazdaságpolitikai részterületeket tekintve is. Az integráció fejlődése jól mutatja, hogyan kerül sor újabb és újabb gazdaságpolitikai területek „közösségivé” tételére annak érdekében, hogy a gazdaságok egyre erőteljesebb összefonódásából származó előnyök kihasználását ne hátráltassák a tagországok más gazdaságpolitikai eszközök használatával.

Így például, némileg leegyszerűsítve a folyamatokat, a vámunió megalakítása magával hozta a tagországokkal szembeni kereskedelempolitikai eszközök elvesztését. Harmadik országokkal szemben pedig a közös kereskedelempolitikában közvetett és korlátozott az egyes tagországok mozgástere. Az integráción belüli kereskedelem liberalizálásával párhuzamosan előtérbe kerültek a nemzeti vállalatok, iparágak védelmének más

eszközei: többek között az állami támogatások. A közös versenypolitika hivatott jelenleg ezek alkalmazhatóságát korlátozni. A nemzeti keretben maradó árfolyam-politika a versenyképesség javítását és a nemzeti iparok, vállalatok védelmét szolgáló leértékelésekre ad módot. Az árfolyam-politikai együttműködés, majd a monetáris integráció kivette ezt az eszközt a nemzeti gazdaságpolitikák kezéből. Ezután – értelemszerűen – a költségvetési politika jelentőségének erősödésével a fiskális koordináció igénye kerül előtérbe. Konkrét adóharmonizációs törekvések (illetve a jelenleg tetszalott stabilitási paktum) jelzik ezt napjainkban.

Egy érdekes példa jelezheti, hogyan veszi át az integrációs szintű szabályok által korlátozott kereskedelem- és árfolyam-politika szerepét a nemzeti vállalatok versenyképességének javításában a fiskális politika. 1981-ben, az EMS tagjaként Belgium hajtotta végre a szakirodalomban „Maribel-operációként” emlegetett intézkedéssorozatot. Ennek során a költségvetési politika egyes elemeinek változtatásával „imitálták” a valuta leértékelését. Ennek keretében a kékgallérosok társadalombiztosítási hozzájárulásának mértékét lecsökkentették (túlnyomórészt ezek a munkások vettek részt a kereskedelemben kerülő javak előállításában és az építőiparban), megemelték a javarészt importból beszerzett tartós fogyasztási cikkek áfáját. Alacsonyabb reálbér-növekedést fogadtattak el a szakszervezetekkel és a vállalatokkal. Az így létrejövő relatív árváltozásokkal a hazai termékek felé fordították a fogyasztók keresletét, illetve növelték az exporttermékek versenyképességét.

Mindenképpen ide kívánkozik még egy megjegyzés: az egyes gazdaságpolitikai területek egymás követő közösségi szintre emelése, illetve koordinációja ellenére az EU még mindig nem rendelkezik sok tekintetben az egységes piac tulajdonságaival. Ennek bizonyítására legtöbbször azt a tényt említik, hogy elenyésző a tagországi közbeszerzési pályázatokon a nem az adott tagországból származó nyertesek részesedése.

2. Fontos, hogy elkülönítsük egymástól azokat a gazdaságpolitikai változásokat, amelyek valóban az EU-tagsághoz köthetők, azoktól, amelyek nem kapcsolhatók közvetlenül az EU-hoz, hanem az integrációban részt vevő és azon kívüli gazdaságok kölcsönös függőségének az erősödése miatt alakultak ki. (Természetesen ez utóbbi folyamat egyik fontos hajtóereje maga az integráció. Ugyanakkor – ettől nem függetlenül – magának a globalizációnak is vannak ilyen hatásai. *Garrett* és *Lange* vagy *Ohmae* szerint például a kilencvenes évekre a nemzeti költségvetési és monetáris politika hatóköre jelentősen beszűkült a nemzetközi környezet változásai miatt.)

Még ennél is fontosabb, hogy lássuk, vannak olyan gazdaságpolitikai lépések, amelyek esetében a gazdaságpolitikuskok az EU-t használják hivatkozási alapként egy valójában nem az EU által megkövetelt intézkedés(sorozat) esetén. *Moravcsik* szerint az integráció a nemzeti gazdaságpolitikuskok számára eszközként szolgál arra, hogy „nemzetköziesítsék” a nemzeti gazdaságpolitikai problémákat, és ezzel ellensúlyozzák a hazai gazdasági szereplők ellenállását bizonyos intézkedések meghozatalával kapcsolatban. Könnyű erre példát hozni Olaszországból, ahol a nyolcvanas évek antiinflációs politikáját „EU-hivatkozással” folytatták, vagy Franciaországból, ahol szintén a nyolcvanas években a népszerűtlen intézkedések indoka volt az EU. (Természetesen vannak olyan országok is, ahol – az integrációt ambivalensebben megítélő közvélemény miatt – nem lehet az EU-ra hivatkozni ilyen céllal, elég ebből a szempontból Nagy-Britanniát vagy Svédországot említeni.) Magyar példák is könnyen találhatók. Az áfakulcsok változtatásának indokaként egy EU-követelmény kielégítésének szükségessége szolgált, ugyanakkor az EU-ban csak a kétkulcsos rendszer alkalmazását kéri, és az alsó és felső kulcs sávjait (nem pedig konkrét értékét) határozzák meg. Így tehát a magas magyar kulcsok bevezetése/megtartása nem egy EU-követelmény teljesítése miatt történt.

Kérdéses, nem okoz-e problémát az alaptalan EU-hivatkozás ezekben az esetekben. A tagállamok gyakorlata is azt mutatja, hogy az utóbbi években egyre kevésbé használ-

ható az EU-hivatkozás ilyen célra. Az új tagországoknak is szembe kell azzal nézniük, hogy könnyen erodálódhat a fenti típusú „visszaélések” esetén az EU-hivatkozás belpolitikai hitelessége.

3. A gazdaságpolitikai mozgáster változása jelentősen függ néhány, ma még teljes biztonsággal nem meghatározható hatású tényezőtől.

Ezek egyike az EU további fejlődése. Az alkotmány elfogadásának elhalasztása jelzi, hogy az integráció folyamata egyfajta válaszüthöz érkezett. Egy másik fontos tényező, hogy a tagországok addig hasonló gazdaságpolitikai célrendszerét a kilencvenes évektől felváltotta egy bizonytalanabb törekvésű, tagállamonként különböző prioritásköteg, amely ezért jelentős konfliktusok lehetőségét hordozza. Amennyiben egy többsebességű (gazdaságpolitikai) együttműködés valósul meg, úgy a kívül maradók és a belül levők gazdaságpolitikai mozgásterre számottevően különbözhet egymástól.

Az egyes bővítések – különösen azok, amelyeknél számottevő volt a fejlettségbeli különbség az új és a régi tagok között – jelentős változásokat indítottak el az EU belső gazdaság- (és egyéb) politikájában is. A 2004-es bővítés esetén a korábbiaknál is nagyobb ennek az esélye. Hiszen még soha nem vettek fel ilyen nagyszámú országot ilyen komoly fejlettségbeli lemaradással és a belépők számára ennyire kedvezőtlen finanszírozási feltételek mellett.

Végül természetesen további bizonytalansági tényező a mozgáster alakulása szempontjából a nemzeti gazdaságpolitika változása. A magyar kormány maga szűkítette le a gazdaságpolitika mozgásterét a Gazdasági és Monetáris Unióhoz való csatlakozás 2008-as időpontjának egyoldalú deklarálásával és a nagymértékű, fedezetlen túlköltekezéssel. A koordinálatlan és kommunikációs hibákkal terhelt költségvetési és monetáris politika nem sok manőverezési lehetőséget hagy, ha komolyan veszi a kormányzat az eurózónához való csatlakozás célkitűzését.

Szabó Katalin,

**a Budapesti Közgazdaság-tudományi
és Államigazgatás-tudományi Egyetem egyetemi tanára**

**„NINCS OLYAN ROSSZ HELYZET,
AMELYBŐL NE LEHETNE TISZTESSÉGESEN KIJÖNNI”**

Ha egy mondatban kellene válaszolni a körkérdésre, akkor egy *Kosáry Domokossal* készített interjú² fentebb idézett alcímét venném kölcsön. A Magyar Tudományos Akadémia egykori elnöke ugyan a személyes életútjából vonta le ezt a következtetést, de ugyanerre jutunk, ha vállalatok vagy országok kedvezőtlen helyzetekben alkalmazott stratégiáit vizsgáljuk. Egy kicsit ki is fordítanám ezért a *Külgazdaság* körkérdésében megfogalmazott állítást, miszerint 2004 gazdaságpolitikuskainak *szűk mozgásterben* kellene helytállniuk. A mozgáster ugyanis számomra mindig *szorzat: az objektíve adott cselekvési lehetőségek és mentális értelmezési tartományuk szorzata*. Vagyis az a véleményem, hogy a szűkös fantázia sokkal keményebb korlát lehet az adott helyzetben is, mint a külső adottságok által meghatározott cselekvési tér. Kétségtelen, hogy az EU lassú növekedése, jelentős technológiai lemaradása tengerentúli riválisaihoz képest, az európai döntéshozatal már eddig is problematikus vontatottsága, illetve a döntéshoza-

² *László Ágnes* [2001]: Kosáry Domokos akadémikus: Egy évszázad, egy életút. (Interjú.) *Találkozások*, 5. évf. 3. szám, március. http://www.westel900.hu/talalkozasok/5_03/tartalom.html

tal mechanizmusainak a bővüléssel feltehetően várható romlása, az amerikai konjunktúra háborús jellege (ebből következő bizonytalansága), a feltörekvő versenytársak erősödése *nem tárgítja* mozgásterünket. Igazán azonban csak akkor kritikusak a fenti adottságok, ha ezeket a „szüksős lehetőségeket” a szokásos módon kezeljük. A behatárolt külső lehetőségek akkor válnak kényszerpályákká, ha felmentésként: saját hibáink, cselekvésképtelenségünk, ötletelenségünk igazolásaképp rángatjuk elő őket. Ez persze a könnyebb megoldás, sokkal nehezebb valamit kitalálni. Pedig ahogyan *Kosáry Domokos* fogalmaz: „Még a legszorítóbb időkben is van valami lehetőség arra, hogy a magunk érdekében valamit tegyünk, vagy ne tegyünk.” Igaz ez a jelenlegi helyzetre is.

A publicisztikákban gyakran állítják szembe a politikai racionalitást a gazdasági racionalitással. A Medgyessy-kormány eddigi ténykedése a legfényesebb bizonyíték arra, hogy a gazdaságilag ésszerűtlen lépések legtöbbször politikailag sem kamatoznak. Minden gazdaságilag ésszerűtlen döntés, amelyet úgymond a politikai ésszerűség (értsd a havonta közzétett közvélemény-kutatási adatok) érdekében hoznak, rövid időn belül súlyosan visszaüt. Csak példaképpen említjük itt az ésszerűtlen és ráadásul súlyosan antiszociális lakáshitelezési rendszer átvételét az előző kormánytól. Ezzel ugyan átmenetileg lezártak egy támadási vonalat, amikor azonban eljött az igazság órája, a következők a kormány elfogadottságára sokkal súlyosabbak lettek, mintha tiszta lappal indult volna lakáspolitikájában. (Önmagában is fantáziátlanságra vall, ha egy kormánynak nincs jobb ötlete annál, mint hogy ott folytassa, ahol az elődje abbahagyta.) Ez gazdaságilag kritikus, politikailag azonban egészen életveszélyes! Sajnálatos módon ugyanis még mindig többen vannak Magyarországon azok, akiknek az a gondjuk, hogy hol hajtsák le a fejüket, vagy hogy miképp fűtsék ki a szükséglakásukat, mint azok, akik számára botránnykó, ha már nem lehet lakásra fordítható 30 milliójukat további 30 millió támogatott hitellel megfejelni. Egy valódi, modern értelemben vett szociáldemokrata program – például a hajléktalanok lakhatásának biztosítása, eltüntetése az utcákról – ebben és minden más tekintetben is sokkal többeket lelkesítene, mint egy olyan középosztályt támogató program, amely középosztály egyrészt szűk (kevés voks!), másrészt egyáltalán nem szorul támogatásra.

E speciális eset általánosítható, még ha ez nem is mindig olyan triviális, mint a lakáshitelezés esetében. Amikor a gazdasági ésszerűségnek ártunk, gyakran a szociális ésszerűségnek is, és megfordítva. A *populista osztogatás utáni macskajajt ugyanis újabban már nem néhány év késleltetéssel kell elszedni, hanem szinte azonnal* (ezt jó lenne a politikusoknak is észrevenni). A felgyorsult világban gyakorlatilag „valós idejű” a gazdaságilag ésszerűtlen intézkedések szociális és politikai számlájának benyújtása. Ez abból következik, hogy a *reáltőke pénztőke módjára cikázik a nemzetgazdaságok között, és nem késleltetve, hanem azonnal reagál*. S ha – mint nálunk történt – az ad hoc minimálbér-emeléseknek és az állami szektor deficitből finanszírozott bérversenyének „köszönhetően” még az előtt menekül ki az országból, mielőtt a tudásszektor kellő mennyiségű tőkét lenne képes az országba vonzani, a végeredmény csak negatív lehet. És egyáltalán nem csak, sőt nem is elsősorban gazdasági értelemben! A minimálbér-emeléssel, a kormányzati osztogatásokkal, a hirtelen jött központi béremelésekkel az egymást követő kormányok *szociálisan azoknak ártottak a legtöbbet, akiket meg kívántak segíteni*. Hiába üdvözölte mindenki a legalacsonyabb bérűeknek, később a nemzet napszámosainak vagy az orvosoknak a méltóbb anyagi megbecsülését, ha ez deficitből, eladósodásból történik, akkor megint a bérből (elsősorban a minimálbérből) élők lesznek az elsők, akik ennek a levét megisszák. Ha a mégoly indokoltnak látszó szociális intézkedés egyensúlyzavarokat és monetáris sérülékenységet okoz, s felébreszti a befektetők menekülési ösztönét, akkor épp e szociális és szavazatszerző célzatú intézkedések kedvezményezettjei (a legalacsonyabb társadalmi státusúak) lesznek az első áldozatok. Ők vesztik el

elsőként a munkájukat, nekik van a legkisebb mozgásterük a romló gazdasági helyzet következményeinek a kivédésére, ők vannak a leginkább kiszolgáltatva az inflációnak, az egészségügyben, az oktatásban, a közigazgatásban bevezetett megszorításoknak. (Romló helyzetük sok protest-szavazatot jelent majd, tehát politikailag is teljesen irracionális az ide vezető intézkedéssorozat.)

Miközben az állam univerzális jellegű támogatásait – a gazdag tradicionális jóléti államokban is – a rászorultsági elven nyugvó támogatásokra cseréli, nálunk éppen megfordítva: a kormány követve az előző rossz példáját még a legutóbbi időben is éppen ezzel ellentétes jóléti döntéseket hoz. (Minden középiskolásnak ingyenes nyelvvóra a 0-dik órában stb.) Eközben a valóban rászorultakra „nincs pénz”. 2004 gazdaságpolitikai akkor tudnának tisztességesen kijönni az elrontott helyzetből, ha a deficitet ésszerű reformintézkedésekkel (nem pedig a konvencionális adóemelésekkel, újabb és újabb sarcok kitalálásával és az inflációs bankóprés működtetésével) faragnák le. Az adóterhek növelése kétélű fegyver. A növekvő terhek elől a külföldi tőke más országokba menekülhet, a hazai egy része pedig felhagyhat a tevékenységével. Ezért lehet, hogy a kevesebb itt is több lenne (amint az EVA példája is bizonyítja). Az adók növeléséhez nyúlni már csak azért is kontraproduktív, mert lehetséges, hogy ez a lépés egyáltalán nem vagy csak csekély mértékben növeli az államkasszába befolyt pénzüsségeket, miközben munkahelyeket szüntethet meg, vagy tovább feketíti a gazdaságot.

Az egész fejlett világban megfordult a széljárás, figyelmeztet készülő könyvében³ Antal László. Míg korábban az adóterhek lassú, de makacs növekedése volt a jellemző, ma mindenütt nagyarányú adócsökkentési programok látnak napvilágot. Az ilyen programokat még mi sem kerülhetjük el, mert a magas adók gyengítik a versenyképességünket. „Korábban az adóterhek változtatására a vállalkozó reagálhatott úgy, hogy bizonyos tevékenységét szűkíti vagy bővíti, most azonban a választási lehetőségek palettájára rákerül, hogy székhelyét vagy bizonyos tevékenységeit áthelyezi más nemzeti gazdaságpolitika hatálya alá.”⁴ Hiába gondoljuk, hogy széllel szemben is megy, nem megy, és nem a szél fog a kedvünkért megfordulni.

Akkor találna viszonylag gyorsan magára a magyar gazdaság, ha a megtakarításokat és beruházásokat ösztönöznék, a költsékeztést a jelenleginél sokkal erőteljesebben visszafognák, a visszafogott kormányzati finanszírozást pedig minden területen ellenőrizhető és mérhető *teljesítménykövetelményekkel* kapcsolják össze. A mérhető teljesítménykövetelmények és az ezek alapján történő finanszírozás a költségvetési szektorban egyáltalán nem azonos a bérdifferentiálási lehetőségekkel, amelyről mostanában annyi szó esik. A differenciálás nemcsak hogy nem feltétlenül ösztönöz teljesítménynövelésre, hanem még ronthatja is a teljesítményeket! (A kiemelt főtisztviselők intézménye például egyáltalán nem javította, sőt rontotta az államigazgatás teljesítményét.) Ismerte ugyanis az átmeneti gazdaságok viszonyait, nem a jobb tanár, a jobb bürokrata vagy a jobb orvos, hanem az kapná a több pénzt, aki jobb viszonyt ápol az igazgatóval, főosztályvezetővel, netán ugyanazt a politikai pártot támogatja, mint ő. Ha azonban végre a kormány által finanszírozott szektorban is *eredményoldali finanszírozási rendszert* munkálnának ki a jelenlegi *költségoldali* helyett, akkor a kórházigazgatóknak, rektoroknak, hivatali vezetőknak, bírósági főnököknek végre érdekük fűződne ahhoz, hogy versenyt folytassanak a jobb, kvalitatívabb, lelkiismeretesebb munkaerőért. (Azaz úgy viselkednének, ahogyan a piaci szereplők ma is viselkednek.) A költségvetési intézmények vezetői sem képesek ugyanis bibliai csodákra: valódi és auditálásnak folyamatosan kitett teljesítményt csak

³ Antal László [2004]: Gazdaságpolitika és fenntartható növekedés az átmeneti gazdaságokban. Közgazdasági Szemle Alapítvány, Budapest.

⁴ Uo.

első osztályú beszállítókkal, első osztályú munkaerővel tudnának elérni. A korrupciónak és a nepotizmusnak is ez lenne mellesleg a leghatásosabb fékje a szektoron belül. Ha például az egyetemek finanszírozása a szerint történe, hogy hány hallgatójuk helyezkedett el (és hol), mennyivel nagyobb a fizetésük a hasonló intézmények végzőseiénél, hány hallgatójuk ért el sikereket külföldön, hány díjat hoztak el országos versenyekről, mennyit javult az egyetemek teljesítménye korábbi önmagukhoz képest stb., akkor rövid időn belül megtörténhetne a tisztulás (differenciálódás és egyben karcúsodás) a felsőoktatásban. Azzal sem kellene többé kormányzati szinten foglalkozni, hogy a felsőoktatási kínálatot a munkaerő-kereslethez igazítsák. Kiderülne, hogy egy sor intézmény tényleg diplomagyár és nem tudásgyár. Lehet, hogy némelyikük elnéptelenedése megszabadítaná a költségvetést attól, hogy az adófizetők pénzét tovább pazarolja olyan célokért, amelyek nagyon is kétségesek. Az eredményoldali (vagy legalábbis alapvetően eredményoldali) finanszírozás bevezetéséhez *nem is kellene kitalálni semmit*, az eredményt kézzelfoghatóan mérő rendszerek már léteznek az angolszász és a skandináv országokban (sőt Németországban is), léteznek a megfelelő auditációs, akkreditációs intézmények, csupán a magyar viszonyokhoz kellene adaptálni és finomítani őket. (Alapfeltétel persze, hogy ezek az intézmények független szakemberekből álljanak, mert sehova sem vezet az, ha – mint jelenleg Magyarországon – egymást akkreditálják a különféle intézmények képviselői „Ma nekem, holnap neked” alapon.)

Minden cinizmus nélkül bizton állítható, hogy ha a valós eredményeket finanszíroznák, az már önmagában sokkal kisebb költségvetési terhet jelentene. Minden ellenkező híresztelés ellenére ugyanis a költségvetési szektorban még a szűkös finanszírozáshoz mérten is kicsik az eredmények. Persze nem egyenletesen kicsik! A heroikus teljesítmények és a világszínvonalú eredmények jól megférnek a teljesítményhiánnyal és a színvonaltalansággal. A matematikai vagy kémiai olimpián elnyert (sajnos évről évre egyre kevesebb) arany- és ezüstérem mellett ott van a (sajnos évről évre egyre több) funkcionális analfabéta. A világszerte elismert kutatási eredmények mellett ott vannak az évtizedekig finanszírozott kutatóhelyek, ahol alig születik valami megfogható eredmény. Az áldozatos és eredményes orvosok és nővérek mellett ott vannak a romló egészségügyi adatok (amelyek persze csak részben írhatók az ellátórendszer számlájára, de részben azért ráírhatók). A felsőoktatás példájában említetthez hasonló elvek alapján – független értékelő testületek révén – meg lehetne ítélni a városvezetés, a bíróság vagy a rendelőintézet munkáját is. Ha a költségvetési szektorban dolgozók (kivéve a szent embereket és a héroszokat) nem abban lennének érdekeltek, hogy halogassák a cselekvést, levegőnek nézzék az ügyfelet, mentségeket találjanak arra, hogy mit miért nem lehet megcsinálni, hanem az ellenkezőjében, akkor nemcsak a szavazók hangulata javulna lényegesen, hanem az ország tökevonzó képessége is. Bulgáriában két év alatt lehet alapítani egy vállalatot, Szingapúrban két óra alatt! A vállalatalapítási költségekben (beleértve persze a korrupcióra kiadott összegeket is) akár ezerszeres különbségek is lehetnek országok között. Mi valahol az említett két véglet között vagyunk, de a kormányzó erők sokat tehetnének azért, hogy valamivel közelebb araszoljunk Szingapúrhoz.

Ellene lehet vetni a nagy ellátórendszerek haladéktalan reformjának, hogy az legfeljebb hosszabb távon hozna érezhető eredményt, s ezért egyetlen kormánypárt sem érdekelt benne. Lehet arra hivatkozni, hogy a költségvetési szektorban jellemző magatartásformák, monopolpozíciók, patópáli reakciók évtizedek, sőt talán évszázadok termékei, és bármiféle reform csak közfelháborodást váltana ki, de nem lenne képes megtörni az öröklött magatartásmintákat. Ez nagyon realiztikusan cseng, pedig egyáltalán nem igaz. (A budapesti rendőrség munkájának a javulása a határozott teljesítménykövetelmények nyomán néhány hónap alatt is érzékelhető eredményt hozott.) Az üzleti szektor példája még beszédesebb: az évtizedek alatt kialakult magatartásformák egy szempillantás alatt

megváltoztak, mielőtt a foglalkoztatottak teljesítménykényszerrel szembesültek. Emberek tíz- és százezrei kényszerültek szinte egyik órától a másikra másképp viszonyulni a munkájukhoz, mint azt az állami nagyvállalatnál tették. Talán, mert a lelkiük mélyén maguk is belátták, hogy nem tartozik az alapvető emberi jogok körébe, hogy a gyárudvart disznóolnak, a szerszámokat pedig szabad javaknak tekintsék. Nem kell persze idealizálni a helyzetet, ezek a szocializmusból (sőt, még régebből) öröklött magatartásformák a piaci szektorban is kísértének még, de mindenesetre sokkal kevésbé, mint akárcsak tíz évvel ezelőtt.

Az Európai Unió küszöbén állva már nem lehet tovább halogatni a teljesítménykényszer a költségvetési szektorban sem. Különben csak félig lendülünk át a túlsó partra. Gazdaságunk ma fél piacgazdaság, noha a közzgazdászok többsége (szerintem helytelenül) a tranzíció lezárulásáról beszél. Olyan közzszektorral, ami nálunk (nem) működik, nem lehet eredményesen csatlakozni az unióhoz, és nem lehet befejezett a piacgazdaságra való áttérés sem. *Az üzleti szektor teljesítményének, az ország versenyképességének, a jólét növekedésének ma a legerősebb gátja a visszamaradott közzszektor.* A költségvetési szektorban máig „tervgazdaság” működik: hiánnyal, kontraproduktivitással, diszfunkciókkal, pazarlással, „eladhatatlan” termékekkel Csakhogy annak idején az igazi tervgazdaságban talán kevesebb kínt okozott a divatjamúlt, eladhatatlan pulóver, mint most az oktatás vagy az egészségügyi fiaskói nyomán a rendszerből kikerülő „eladhatatlan ember”.